

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

**MOŽNOSTI PRÁCE S PSYCHOLOGICKOU PRÓZOU VE
TŘETÍM ROČNÍKU STŘEDNÍ ŠKOLY
JAROSLAV HAVLÍČEK: NEVIDITELNÝ A JINÁ DÍLA**

**POSSIBILITIES OF WORKING WITH PSYCHOLOGICAL
NOVEL IN THE THIRD YEAR OF A SECONDARY SCHOOL
JAROSLAV HAVLÍČEK: NEVIDITELNÝ AND OTHER WORKS**

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ondřej HNÍK, Ph.D.

Autorka DP:

Lucie Kuželková
Mládežnická 840, Kladno
český jazyk – anglický jazyk
prezenční studium magisterské

2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Praha
8. listopadu 2009

OBSAH

1	Cíl.....	4
2	Pojem psychologické prózy z různých pohledů	5
3	Čtenář	7
4	Texty jako náplň předmětu literární výchovy.....	11
5	„Neviditelný“ v kontextu Havlíčkova života.....	12
6	Hypotetické vize využití Havlíčkova románu	14
7	Praktické použití vybraných kapitol z „Neviditelného“	31
7.1	Varianta č. 1 v praxi	31
7.2	Varianta č. 2 v praxi	37
7.3	Varianta č. 3 v praxi	42
8	Teorie vs. Praxe	46
8.1	Obecné zhodnocení	46
8.2	Klady a zápory jednotlivých plánů v bodech	48
9	Komplexní zhodnocení	49
10	Bibliografie	51
	Resumé	52
	Klíčová slova.....	53
	Přílohy	54

1 Cíl

Cílem mé diplomové práce je ukázat rysy psychologické prózy primárně na vybraných úryvcích z románu Jaroslava Havlíčka „Neviditelný“. Svou práci pojmu z velké části jako experimentální výzkum ve třetích ročnících střední školy, přičemž připravím návrh plánů na tři na sobě nezávislé hodiny. Jednotlivé plány budou pilotně ověřeny v hodinách.

Cílem hodin bude studenty co nejefektivněji nasměrovat k vlastnímu pochopení rysů psychologické prózy, potažmo k intuitivní charakteristice rysů typického protagonisty psychologického románu.

2 Pojem psychologické prózy z různých pohledů

Psychologická próza je útvar, který není nikterak těžké definovat už proto, že má v názvu vše říkající atribut „psychologická“. Laické či odvozené definice ale vždy nestačí, proto si pro přesnost připomeňme charakteristiku tohoto útvaru tak, jak nám ji předkládají odborné publikace.

1. Pro psychologickou prózu je tedy podstatný právě tento zřetel: nositelem významu díla není pouze děj či především děj, ale autorův pohled na způsob, jakým události děje prožívají jeho postavy a jak jednání těchto postav je určeno nikoliv pouze, či dokonce především skutečností mimo ně, ale jejich vnitřními psychickými procesy a stavy. V řadě moderních próz je po této stránce děj významově dokonce jen záminkou a příliš na něm nezáleží, někdy je přímo jen spojením situací, bývá záměrně časově přeskupován, znejasňován a potlačován. (Chaloupka, 2005, s. 770)
2. Psychologický román (z řec. *psýché* = duše; též román introspektivní) je románový typ, jehož tematickou dominantou jsou stavy a proměny lidského nitra. (Mocná, Peterka, 2004, s. 554)
3. V třicátých letech nastal výrazný rozvoj psychologické prózy, v níž se uplatňují vlivy učení Sigmunda Freuda, jeho pojetí podvědomí, pudové stránky člověka a další aspekty hlubinné psychologie. Autoři psychologických románů se zaměřovali na nitro člověka, na osudovou determinaci a patologické jevy v životě hrdinů svých próz. (Machala, 1994, s. 275)

Nutno říci, že tato charakteristika se vztahuje přímo ke kapitole o Jaroslavu Havlíčkovi a dalších představitelích psychologické prózy ze třicátých let dvacátého století. Romány s psychologickou, někdy spíše naturalistickou tematikou se u nás objevovaly už dříve. Tudíž není možné brát třicátá léta jako počátek psychologického románu u nás, ale pouze jako vrchol jeho rozkvětu.

3 Čtenář

Snad nejdůležitější součástí literárního procesu je čtenář. Čtenář by neměl být jen pasivní osobou čtoucí knihu např. jen proto, aby si splnil povinnost (na SŠ – seznam četby k maturitě). V dnešní době se proto klade důraz na tzv. čtení s porozuměním (Peterka, 2006, s. 74)), které klade na osobnost recipienta (i učitele) větší nároky. Čtenář by se při něm měl projevit jako aktivní, inteligentní partner pisatele, což v případě textů literárních, často rozsáhlých, svou podstatou nekonvenčních a nejednoznačných, platí dvojnásob.

Proces čtení jako takový se skládá ze tří fází: výběr textu, kontakt s textem a trvání mimo text neboli čtenářský zážitek. Souhrnně tyto tři fáze nazýváme akt čtení (Peterka, 2006, s. 74).

Čtenář si příslušný text vybírá podle toho, k jakému účelu jej potřebuje. Vždy záleží na tom, jestli půjde o čtení pro informaci, nebo pro zážitek. V případě prvního případu – čtení pro informaci – bychom mohli takový čtenářský proces charakterizovat jako proces pasivní – teoretický, kdy čtenář pouze v knize hledá informace, které by poté mohl použít např. k rozšíření svých teoretických znalostí.

Na druhé straně ovšem stojí čtení pro zážitek, které by pro každého čtenáře mělo být mnohem důležitějším. Takové čtení klade důraz především na porozumění, ne pouze na pasivní, snad i otrockou znalost obsahu textu např. k účelům maturitního seznamu četby.

Naučit žáky a studenty zážitkovému čtení by mělo být hlavním úkolem všech učitelů českého jazyka a literatury už od prvního stupně základní školy. Konec konců kdyby se učitelé stále drželi starého modelu (tj. nejdůležitější jsou obsahy a teorie), nebylo by třeba pracovních listů, které pomáhají žákům lépe text pochopit a vžít se do něj.

Ovšem než čtenář dospěje ke třetí fázi procesu čtení – zážitku, je nutné

se s textem nejdříve seznámit a postupně ho absorbovat. Znamená to tedy, že čtenář si vybere knihu, kterou čte z nějakého důvodu. Takový proces můžeme nazvat literární komunikací – interakcí (Doležel, 2003, s. 201). Interakcí proto, že dochází ke komunikaci autora s textem (ten text napíše – konstruuje), čtenáře s textem (ten text čte – rekonstruuje). Právě čtenářova rekonstrukce textu by měla vést k již zmíněné třetí fázi čtení – zážitku.

O potřebě čtenářského zážitku již bylo řečeno mnoho. Jak ale takový zážitek definujeme? Slavík (2001, s. 65) zážitek charakterizuje takto:

„Zážitek je individuálně vnímaný, prožívaný a zapamatovatelný životní obsah pociťovaný jako významový celek – příběh, v němž je z pohledu zažívajícího jedince zachycena příslušná situace.“

Znamená to tedy, že součástí zážitku jsou čtenářovy osobní pocity, city, nálady vyjadřující jeho postoj nejen k dílu, ale i k jednotlivým postavám. Z toho důvodu by učitelům nemělo stačit jen žákovo vyjádření, jestli se mu zadané/vybrané dílo líbilo či nelíbilo, ale hlavně proč.

Je tedy na učiteli, aby žáky správně motivoval/vedl ke správnému čtení. V dnešní době proto existuje metoda aktivit před čtením, v průběhu a po čtení, které se žáky pomocí otázek, pracovních listů či aktivit snaží dovést k již zmíněnému čtení s porozuměním a k poznání nejen textu, ale mnohdy i sebe sama.

Soubor aktivit před čtením je důležitý pro, že díky nim se žákům vybavují zkušenosti, pre-koncepty a dosavadní struktury poznatků, prožitků, zkušeností a hodnot, dále slouží jako informace o autorovi, období, stylu, neznámých slovech apod.

Aktivity při čtení čili akt samotného čtení žákovi zprostředkovává informace o příběhu/díle/textu a neméně důležitý vlastní prožitek.

To vše je nezbytné pro fázi po čtení, ve které si žák uvědomuje či utřídí novou strukturu hodnot, zkušeností a poznatků nejen o věci/textu, ale i o sobě samém. Čtení vrcholí interpretací textů žáků, porozuměním či neporozuměním, dešifrací smyslu apod.¹

Nyní se opět vraťme k osobě čtenáře, kterého jsme si již obecně definovali. Pro potřeby této práce je ale třeba zaměřit se na čtenáře konkrétního, a to čtenáře psychologické prózy.

Kdo je čtenářem psychologické prózy? Jak se jím stane? Může jím být každý? Není jednoduché na tyto otázky odpovědět, jelikož ne každý člověk je specializovaný pouze na jednu oblast literatury. Neznamená to tedy, že někdo má rád pouze detektivní příběhy a jiných si nikdy ani nevšiml. Každý člověk si alespoň jednou za život přečetl jednu knihu či úryvek textu různých žánrů. Díky tomuto experimentování se u každé osobnosti „vyprofiluje“ preference určitých žánrů, ke kterým se více méně po celý život vracíme.

Ti, kteří si oblíbili žánr psychologické prózy, musejí být vybaveni jistou dávkou empatie, aby se mohli vcítit do jednotlivých postav. Kromě empatie se od takových čtenářů očekává umění introspekce – čili vhledu do sebe, což jde ruku v ruce s empatií a pomáhá jim pochopit jednání a proměny jednotlivých postav na základě jednak vlastní zkušenosti, jednak zkušenosti někoho jiného, které byl čtenář svědkem (můžeme sem zahrnout nepřímou zkušenost na základě zpráv z médií či všeobecných vlastností, jako je např. nezdravá ctižádost, žárlivost apod., které velmi často vedou k zoufalému jednání jedinců). Je proto důležité, aby čtenář nejen psychologické prózy byl zároveň i dobrým pozorovatelem života kolem sebe.

Neznamená to ale, že se čtenář musí plně identifikovat s danou

¹ Charakteristika aktivit před, během a při čtení byla použita na základě názorů a myšlenek studentů třetího ročníku PedF UK ze semináře didaktiky literatury dr. Ondřeje Hausenblase, který se konal dne 10. 4. 2007.

postavou. Při čtení psychologické prózy je velice důležité si od protagonistů udržovat odstup. Čtenář je může chápat, může s nimi sympatizovat, nebo je naopak odsuzovat, ale nikdy by se s nimi neměl plně ztotožňovat. Fiktivní příběh může recipientovi pomoci pochopit sebe sama či jisté aspekty jeho života, může ho inspirovat k jistým jednáním, ale takový čtenář by měl vždy mít na paměti, že jeho život a fikční dílo jsou dvě rozdílné věci, které se navzájem mohou prostupovat, ale nikdy plně ovlivňovat. Stejně jako čtenář nikdy neovlivní průběh již napsaného díla, dílo by pro něj vždy mělo zůstat jen inspirací, varováním či příkladem jednání/postav/životů/příběhů.

4 Texty jako náplň předmětu literární výchovy

Když si položíme otázku, co je nejdůležitější v hodinách jakéhokoli předmětu – jestli teorie či praxe, není nikdy snadné přesně odpovědět, protože aby žáci pochopili jedno, musejí mít povědomí o druhém.

V případě exaktních věd, jako je například matematika, není moc prostoru pro omezení teorie a soustředění se víceméně na praxi. Literární výchova tuto možnost naštěstí má. Učitel literatury si může vždy vybrat, jestli si práci „zjednoduší“ a pojme své vyučování (ať už na základní, střední či vysoké škole) pouze jako výklad/přednášku, nebo si dá tu práci s vymýšlením pracovních listů a aktivit vztahujících se k určitému textu, které zároveň pomohou žákům pochopit určité náležitosti tak, že se sami do problematiky ponoří, přemýšlejí, diskutují a nakonec dojdou k určitému poznání.

Ať už tak či onak, vždy jsou nedílnou součástí literární výchovy texty. Dají se použít jednak pro dokreslení výkladu, např. texty v čítankách, které si žáci přečtou za domácí úkol nebo ve zbývajícím čase v hodině, nebo se na nich postaví celá struktura hodiny s pevně daným cílem. Jak již bylo řečeno, texty mají funkci informační či zážitkovou, ovšem v literatuře by se tyto dvě funkce měly přirozeně propojovat. Znamená to, že žáci sice čtou proto, aby se něco dozvěděli například o okolnostech vzniku Havlíčkova Neviditelného, ale také z toho důvodu, aby vyjádřili svůj názor a prožili si celý text na vlastní kůži.

Z toho vyvstává otázka, jak vybírat texty, kdo rozhoduje, které jsou vhodné/nevhodné, popř. které pasáže a úryvky používat a podobně. Konečné rozhodnutí je vždy na učiteli, jenž sám dokáže posoudit vhodnost toho či onoho textu na základě vlastní čtenářské zkušenosti. Každá vybraná pasáž, kapitola, dílo by měly být vybrány také s ohledem na cíl příslušné hodiny, kterého má být dosaženo.

5 „Neviditelný“ v kontextu Havlíčkova života

Kořeny románu *Neviditelný* spadají už do roku 1927, ve kterém Jaroslav Havlíček vydal kriminální stodesetistránkovou povídku s názvem *Pomsta*. Zde se poprvé objevila sebestředná a neuvěřitelně vypočítavá postava ing. Drakla, který se o čtyři roky později stává ing. Traklem, aby se v roce 1935 mohl plně rozvinout v charakter ing. Petra Švajcara – hlavní postavy původně šestisetstránkového románu *Neviditelný*.

Přes prvotní neúspěch povídky zaznamenal *Neviditelný* velkou pozornost nejen kritiků, ale i čtenářů. Jedni jej označovali za pokračovatele naturalistů, např. Čapka-Choda, Šimáčka či Šlejhara, druzí tento román nazývali moderním a nadčasovým. Havlíčkovy syrové pojetí skutečnosti, někdy až neúprosně naturalisticky strukturované a bez skrupulí naservírované čtenáři, nemohlo zůstat bez odezvy. V roce 1937 se na pultech knihkupectví objevila senzace.

Kdo se do díla začel, nemohl se sám sebe nezeptat, co mohlo autora vést k napsání tak realistického románu, když on sám žil relativně klidný a poctivý život. Odpověď je prostá a nelze ji najít jen v přítomnosti, důležité je hledat hlavně minulosti. Josef Rumler to ve své monografii o Jaroslavu Havlíčkovi vystihuje naprosto přesně:

„Výsledkem úsilí po vyrovnání se s černí života a křivicí společnosti, jejíž zatuchlost musel Havlíček vdechovat, je tak či onak celá jeho tvorba románová i povídková. Nejdůsledněji však se nám tato umělcova snaha – vymanit se ze zajetí příznaků těžce nemocné, dožívající společnosti jejich zobrazením a drtivou analýzou – jeví právě v *Neviditelném*.

Spisovatelův ponor do mikrokosmu červivé duše odcházejícího světa, odcházející třídy, je právě v tomto psychopatologickém románu o chladně rozumovém asociálu, o nelidském kariéristovi v soukolí

vykořisťovatelského řádu, nejhlubší, nejpronikavější. (...) U Havlíčka prostě všechno, co viděl a prožil, dostávalo epickou tvář.“ (Rumler, 1973, s. 124)

Je tedy více než jasné, že jedním z hlavních impulzů pro psaní jako takové byl dopad první světové války na svět kolem. Zatímco země se vzpamatovávaly z nedávných bojů, města se rekonstruovala a život se pomalu vracel do normálu, s lidmi to tak snadné nebylo. Každý se s prožitými hrůzami vyrovnával po svém a Havlíček si zvolil psaní.

Nikdy a nikdo nemůže snadno říci, že to či ono je pro autora důvodem psát. Můžeme se jen hypoteticky domnívat. Ať už byl důvod jakýkoli, z Havlíčkova pera vyšla díla tak pozoruhodná, že se dají číst i interpretovat v jakékoli době. Zejména téma Neviditelného je tak aktuální, zajímavé a pozoruhodné i dnes, až si dovoluji říci, že tento román patří k těm, které studenti neodmítají, a dokonce ho i se zájmem čtou.

6 Hypotetické vize využití Havlíčkova románu

Na základě svých čtenářských zkušeností s tímto románem na střední škole jsem se rozhodla zjistit, kam se posunulo vnímání hodnot literatury dnešní mládeže, popř. jestli se někam posunulo. Zajímalo mne, zda studenti budou mít o román zájem, jestli je nadchne téma psychologické prózy a sami dojdou k vnitřnímu prožitku jako skoro každý, kdo tento román četl. (Samozřejmě vycházím z čistě osobních informací v rámci soukromého výzkumu v okruhu známých a přátel.)

Jako metodu pro zkoumání jsem zvolila akční výzkum, neboť umožňuje systematickou reflexi situací a na základě poznání se tyto situace pokouší zlepšit (Maňák, Švec, 2004). Prostředkem výzkumu tedy bude dialog, který učitel povede se studenty nad ukázkami z děl, aby společně, nebo každý sám došli k poznání rysů a významu psychologické prózy. Pro řádný výzkum jsem zvolila tři varianty práce s vybranými pasážemi Neviditelného. Jedná se o tyto úryvky:

1. *Šel jsem domů sám liduprázdnými ulicemi. Uvažoval jsem. Lovil jsem z Dontových žvástů, jak mi zvučely hlavou, zrnka moudrosti. Byla tam, tato zrnka, bylo jich tam více, než jsem si kdy myslel, že by jich v Dontových slovech mohlo býti! Tak na příklad: mé místo závodního inženýra nebylo zvlášť skvěle placeno. Bude vůbec kdy nějaké mé místo placeno skvěle? i když půjdu nyní do ciziny a osvojím si spoustu cenných zkušeností, vždy bude z mého vědění a z mé píle kořistiti ten, kdo mě zaměstná. Někde daleko, v mlhách velmi vzdálené budoucnosti, leží poslední cíl mých tužeb: být samostatný. Mezi dneškem a onou budoucností je nekonečná řada úmorných dnů. Což kdybych se takhle jediným šťastným skokem přenesl přes to všechno a získal svou zaslouženou cenu jednodušeji – a mnohem příjemněji?*

Inženýr Petr Švajcar – to nezní špatně, ale „Hajnův zeť“ zní mnohem lépe. Cožpak teprve „majitel Hajnových objektů“? Ne, nebylo by to spravedlivé, ztracovati šmahem všechny Dontovy nápady. Je tu beze sporu velmi vzácná příležitost. Tak jako tak se míním jednou

oženiti. Šťastné manželství, zpestřené blahobytem, patří k mým životním plánům. Nač váhati? Nač se rozmyšletí? Soňa je hezká. Je sice poněkud rozmazlená, ale na tom konečně nezaleží. Oč běží? o nic jiného než o to, vypracovati si rozumný, chladný plán. Jen žádné city, jenom žádnou lásku! Ten sladký sirup je dobrý leda k tomu, aby se v něm člověk rozmočil. (s. 42)

2. Kolo mého štěstí. Konečně! Neřekl jsem nesčíslněkrát, že mé odvážnosti, mé krutosti měly jediný cíl, získati pro sebe kousek štěstí? Och, ani mi nešlo o veliké štěstí. Přál jsem si mít takové postavení ve světě, jaké jsem si zasloužil, trochu moci, která by odpovídala mé povaze, a šosácké, pokojné soukromí ve středu zdravé rodiny. Co jsem se nabojoval, co jsem si nazoufal! s každou dobytou pídí jsem stejný veliký díl za sebou ztrácel, s každou novou nadějí jsem polykal stejné sousto beznaděje. Nakonec mi nezbylo než zbaviti se ženy, abych zachránil dítě. Jako posádka balonu, které ne a ne se vznést, v kritické chvíli jsem odchodil poslední přítěž. Podařilo se. Můj balon stoupal. Do modrojasných výšek, jak se říká. Letěli jsem vzhůru: já, Peťa a Katy. (s. 395)

3. Cože říká pořekadlo? Nepřipouští mé tři neviditelné. Odmítá boží odpovědnost. Obviňuje přímo a nekompromisně mne! Prý jsem sám zavinił svůj pád! Hoho! Hledíme! Jaká troufalost! Tady sedím já, Petr Švajcar, muž, který se vyšinul vlastním přičiněním, kterému stačí jen mávnout rukou, aby letěl dělník, aby bylo koupeno něčí svědomí, chlapík, který se silou vůle dostal nad dobro i zlo, který spáchal, před čím by obyčejná lidská putička zalezla do hloubi země, chmurný tvor, který, byť byl poražen, stál Bohu za to, aby byl uvržen do pekel. (s. 424)

Nelze pochybovati, že to, co žiji, je peklo. Cožpak však z toho pekla není žádného východiska? (s. 422)

Nuže, je více než jisté, že Osud byl ke mně velmi zlomyslný. (s. 422)

Znovu chovati naději? Znovu se pokoušeti o boj, o štěstí? Znovu se zahazovati? Ne, ne, děkuji uctivě, nemám již chuti. Páchne mi jakákoli naděje. Zvykl jsem si na svůj hlad, již to vydržím se svým věrným hladem a nepůjdu na žebrotu k veleváženému Osudu. (s. 423)

Pasáže byly vybrány cíleně tak, aby studentům jednak pomohly lépe se vcítit do kontextu dění, jednak je donutit k hlubšímu přemýšlení nejen o díle, ale i o životě. V textech jsem podtrhala důležitá slova či slovní spojení se záměrem ještě více podnitit jejich představivost s následným propojením příběhu se skutečností. Všechny případy budou demonstrovány později v praktické části.

Zmíněné ukázky byly použity ve všech třech variantách, ale třetí varianta využila pouze tři typů ukázek, neboť plán výkladu, pochopení a prožití psychologické prózy se netýkal jen románu Neviditelný. Postavy ve všech Havlíčkových dílech jsou nesmírně propracované a hlavně ty „tragické“ by měly pomoci studentům hlouběji se do nich vcítit. Z toho důvodu jsem k výzkumu přidala ještě další dvě díla, a to Synáčka a Petrolejové lampy. Příběh Toníka Skály provází stejný motiv neviditelnosti jako příběh rodiny Hajnů, Štěpánka Kiliánová, hlavní postava Petrolejových lamp, má podobně pohnutý osud jako Petr Švajcar. Na rozdíl od něj ale není vypočítavá a zlá, ale stejně jí to není nic platné, svého štěstí se nedočká. Tento paradox bude později využit jako námět k diskusi.

Ve třetí variantě byly tedy použity tyto ukázky:

1. Petrolejové lampy

- a. *„Co to povídáš?“ žasl starý. „Ty také? Prosím tě, tropíš si snad ze mne šašky? Ty že se chceš také oženit?
„Šašky, jaképak šašky,“ uklidňoval ho hejtman, „mluvím docela vážně.“ a potutelně se usmíval.
„Koho, prosím tě, koho si vlastně míníš vzít?“
Hejtman se zatvářil důležitě. „Děvče, které do dvora přinese peníze. Ne nějakou služku, žebrotu, která jen spekuluje, jak by si u nás teple ustlala, ale holku s penězi. Já myslím – ne, tvrdím, jsem přesvědčen, že se mi to podaří, přesto, že s ní nejsem smluven jako Jan s Karlou. Chci si vzít za ženu Štěpku Kiliánovou.“
„Štěpku Kiliánovou?“ vyjekl stařec.
„Je vám to snad proti myslí?“ durdil se Pavel. Vlastně jen předstíral rozhorlení. „Považte, statek je zpola zničen, ovšem, připouštím, zničen mou vinou. Peníze bohaté nevěsty by jej mohly znovu zvelebit.“ (s. 142)*
- b. *Starý Malina snad už zapomněl, že kdysi míval odpor k trojitě bradě. Zapomněl, s jakou nechutí se dívala tu dívčinu, dnes již nemladou, když na dvoře hlučela a rámusila, jak se mu kdysi přičila její prostořekost a neukázněné chování. A cožpak ta její divadla a všichni ti její vykutálení a nespolehliví přátelé? Bylo tu však důkladné věno. Jejich vlastní, malinovské věno, rozmnožené stavitelovou pílí. Kilián si ty peníze s sebou do hrobu nevezme. Sestra dojistá nebude proti tomu, aby se jimi pomohlo rodnému statku. Jenom aby uvěřili tomu bývalému větroplachu! Jen není-li jeho pověst nadobro prohrána a propita? (s. 145)*
- c. *„Co, že umřu?“ ptal se furiantsky voják. „Vím to a nebojím se. Smrt jako život, život jako smrt. Všechno je docela jedno. Být stejně dobré je jako nebýt. Když jsem opilý, žiji a vnímám sotva víc než vychládající mrtvola. Kdosi jiný sedí v mém křesle, má rozmařilá, pohoršlivá minulost. Necht' jen se prohání ta minulost v mém rozkládajícím se mozku jako podzimní vichřice*

pod pustám obzorem! Já a ona jsme si zrovna tak cizí jako ty a tvá ctihodná minulost. Rozdíl, který tu je, nestojí vlastně za řeč. Teď jako potom, nebojím se!“ (s. 238)

- d. *Štěpka nebyla tou všední, obyčejnou Štěpkou, hromotlukem s černými vlasy, podobnými žíním, s bliznou na tváři a s hrubou, cihlově červenou pletí. Byla tou, kterou kdysi toužila být v dětských usínáních, když si hrávala na přitahovanou s paprsky nočního knůtku. Měla útlou, vzdušnou postavu, její plet' byla pletí Sněhurky, lehký, skoro churavý ruměnec jí krášlil líčka, rty byly krvavé jako rána. Vlasy měla rusé a dlouhé a spuštěné po zádech, nebyla bouřlivá, hubatá, zlostná, ba ne, ale něžná a usměvavá, z průsvitného roucha jí vyrůstaly paže jako stvolý leknínů. Její šat měl bledě modrou barvu jako obloha a hluboký, vyzývavý výstřih na delikátní hrudi. (s. 267)*
- e. *Usedla na rozestlanou postel a podepřela i čelo dlaněmi. To byla ta zpráva, kterou v úzkostech a strachu čekala každý den. Konec utrpení. Konec dlouhé, marné cesty, plné odříkávání. (s. 268)*
- f. *„Zkusím to,“ umiňuje si Jan. „Počkám tak dva tři měsíce a pak jí to řeknu. Co se mi může stát? Nanejvýš mě odmítne. Ona mě však neodmítne. Také pochopí, co by to pro nás oba mohlo znamenat. Statek nás spojí.“ (s. 279, téměř závěr)*

2. Synáček

a. *„Začalo to přepodivně, rozpačitě a neslibně. Toník nepocítil ještě nikdy potřebu se družít, stačil si sám. Ani tentokrát o nic podobného nestál, stál o to však ten druhý, a to velmi silně. Kdo by byl očekával od toho útlého, slabého hošíka tolik vypočítavé a cílevědomé vůle?“ (str. 30)*

b. *„Čím dál méně mu vadilo, když se k němu Xaver připojil cestou ze školy, když do jeho masité, tvrdé paže zaklesl svou vlhkou dětskou ručičku. Opět ten pocit téměř něžný, přinejmenším ochranný. Pýcha a oddanost. Lev a muška. Pošklebky spolužáků dvojici jen ztužovaly. Pak se jejich přátelství počalo brát na vědomí jako hotová a trvanlivá věc.“ (str. 31)*

c. *„Tak poslouchej,“ řekl Synáček pozdviženým hlasem, pranic se na to neohlížeje, že by ho mohla slyšet vedle v krámě stařenka Xaverová, „abychom si rozuměli. Tady nejde o nějaké hodná nehodná, rád nerád, nemám pražádný zájem o tu tvou Marjánu. A abych ti připomněl všechny tvé staré sliby, to by snad bylo také docela zbytečné. Ty se chceš ženit. Příčiny mě nezajímají, jen výsledek. Ženit. Pamatuj si – buď já, nebo ona. Slyšíš mě dobře? Buďto toho necháš, a pak jsem ti ochoten odpustit tvé podlé podvody, to lhaní a vodění za nos o obchodních cestách a takových věcech, a všechno zas mezi námi bude, jako bývalo, anebo...*

„Anebo?“ zakvílel Xaver a sepal křečovitě ruce, až mu zapraskalo v kloubech.

„Anebo o tobě nechci do nejdelší smrti ani slyšet.“

(str. 78-79)

d. *„Za dva měsíce potom zemřel Xaver Punčochář v náručí obou, Markétky i Synáčka, zemřel tak šťasten, jak jen mohou být umírající, když vidí své děti zaopatřeny. A za dalších šest*

měsíců se konala svatba, jaké nebylo v městečku pamětníka. Zapřisáhlý starý mládenec Antonín Skála, statkář a průmyslník, bývalý bouřlivák, tanečník, herec, zpěvák, původce všech výtržností, které před dvaceti lety rozvířily stojatou vodu maloměstského života, bral si za manželku dívku bez groše, ještě pouhé dítě, dceru svého nerozlučného přítele." (str. 118)

- e. *„Zadní část vozu je téměř neporušena, zato přední je pouhou hromadou doutnajících sutin. Z té vypadl Synáček jako uzrálé jablko, ohromný, neforemný, je ho plná silnice, v blátě mokvá krev z jeho proražené lebky. Roztržený svrchník ho přikrývá jako netopýří křídla, na zemi leží větrem nafouknutá kostkovaná čepice, ale ty paže! Jako by někoho objímaly." (str. 180)*

3. Neviditelný

- a. *Šel jsem domů sám liduprázdnými ulicemi. Uvažoval jsem. Lovil jsem z Dontových žvástů, jak mi zvučely hlavou, zrnka moudrosti. Byla tam, tato zrnka, bylo jich tam více, než jsem si kdy myslel, že by jich v Dontových slovech mohlo býti! Tak na příklad: mé místo závodního inženýra nebylo zvlášť skvěle placeno. Bude vůbec kdy nějaké mé místo placeno skvěle? i když půjdu nyní do ciziny a osvojím si spoustu cenných zkušeností, vždy bude z mého vědění a z mé píle kořistiti ten, kdo mě zaměstná. Někde daleko, v mlhách velmi vzdálené budoucnosti, leží poslední cíl mých tužeb: být samostatný. Mezi dneškem a onou budoucností je nekonečná řada úmorných dnů. Což kdybych se takhle jediným šťastným skokem přenesl přes to všechno a získal svou zaslouženou cenu jednodušeji – a mnohem příjemněji?*

Inženýr Petr Švajcar – to nezní špatně, ale „Hajnův zeť“ zní mnohem lépe. Cožpak teprve „majitel Hajnových objektů“? Ne, nebylo by to spravedlivé, zatracovati šmahem všechny Dontovy nápady. Je tu beze sporu velmi vzácná příležitost. Tak jako tak se míním jednou oženiti. Šťastné manželství, zpestřené blahobytem, patří k mým životním plánům. Nač váhati? Nač se rozmýšletí? Soňa je hezká. Je sice poněkud rozmazlená, ale na tom konečně nezáleží. Oč běží? o nic jiného než o to, vypracovati si rozumný, chladný plán. Jen žádné city, jenom žádnou lásku! Ten sladký sirup je dobrý leda k tomu, aby se v něm člověk rozmočil. (s. 42)

- b. *Nelze pochybovati, že to, co žiji, je peklo. Cožpak však z toho pekla není žádného východiska? (s. 422)*

Nuže, je více než jisté, že Osud byl ke mně velmi zlomyslný. (s. 422)

Znovu chovati naději? Znovu se pokoušeti o boj, o štěstí? Znovu se zahazovati? Ne, ne, děkuji uctivě, nemám již chuti. Páchne mi jakákoli naděje. Zvykl jsem si na svůj hlad, již to vydržím se svým věrným hladem a nepůjdu na žebrotu k veleváženému Osudu. (s. 423)

c. Cože říká pořekadlo? Nepřipouští mé tři neviditelné. Odmítá boží odpovědnost. Obviňuje přímo a nekompromisně mne! Prý jsem sám zavinil svůj pád! Hoho! Hledíme! Jaká troufalost! Tady sedím já, Petr Švajcar, muž, který se vyšinul vlastním přičiněním, kterému stačí jen mávnout rukou, aby letěl dělník, aby bylo koupeno něčí svědomí, chlapík, který se silou vůle dostal nad dobro i zlo, který spáchal, před čím by obyčejná lidská putička zalezla do hloubi země, chmurný tvor, který, byť byl poražen, stál Bohu za to, aby byl uvržen do pekel. (s. 424)

Nyní si jednotlivé hypotetické varianty představme.

1.1 Varianta č. 1

Na začátku hodiny každý student obdrží vybrané pasáže z Havlíčkova Neviditelného. Všichni budou mít dostatek času úryvky důkladně prostudovat a v případě nutnosti si ujasnit neznámé výrazy. Následně učitel položí doplňující otázky typu „Jak na vás ukázky působí?“, „Jaký z nich máte pocit?“, „Co se pravděpodobně stalo?“, „Co si myslíte, že se stane?“.

Tyto otázky jsou voleny cíleně, aby ve studentech podnítily hlubší zájem o texty, které mají před sebou. Při této práci nelze text pouze přehlédnout očima, ale věnovat se mu detailněji. Dalším úmyslem učitele je přimět studenty vžít se do příběhu (i když mají k dispozici pouze úryvky) a na základě položených otázek nejen potvrzovat skutečnosti, které jsou v úryvcích dané (např. o čem to je), ale hlavně reflektovat danou problematiku na základě vlastních názorů a zkušeností. U prvních dvou otázek – Jak na vás ukázky působí a Jaký z nich máte pocit – nám jde o prožitek a pocit jednotlivých studentů. Je zajímavé pozorovat, jak na koho která ukázka působí, neboť každý z nás má jiné vnímání světa a co jednomu připadá krásné, může druhému připadat ošklivé a naopak. Další dvě otázky _ Co se pravděpodobně stalo a Co si myslíte, že se stane – by měly podnítit studenty k rozvíjení jejich fantazie. Opět bude zajímavé pozorovat odlišné, nebo podobné smýšlení studentů o tom, co se možná stalo, stane apod.

Dále se učitel zeptá, proč si studenti myslejí, že jsou v textu vyznačená slova a slovní spojení, popř. jaký je jejich účel. Na toto téma by se měla rozvinout další diskuze ústící v rozvíjení spekulací, o čem román je a co se asi stalo. Měla by probíhat pozvolná rekonstrukce příběhu (zatím jen ústní a velmi spekulativní), která snad vyvrcholí pojmenováním žánru. Studenti

by měli pocítit vzestup a pád hlavního hrdiny, vyjádření jeho pocitů a jeho „konce“. Na základě těchto faktů by měl zaznít termín „psychologická próza/román/dílo“ atd.

Nyní bude čas si definovat psychologický román. Nikoli podle příručky, ale vlastními slovy studentů na základě zkušenosti s úryvky. Následuje dotaz, zda znají, četli nějaká jiná psychologická díla – jak poznali, že byla psychologická, zanechalo-li to na nich nějaké následky. Učitel by měl použít následující formulace:

„Na základě úryvků jsme si nyní řekli, že se jedná o psychologickou prózu. Může mi někdo z vás tento útvar definovat?“

(někdo se určitě přihlásí a definuje termín psychologická próza)

(učitel) „Četli jste již nějaká psychologická díla? Jak jste poznali, že jsou psychologická a jak na vás působila?“

(studenti by snad ve třetím ročníku na střední škole měli určitě přijít do styku s nějakým psychologickým dílem, tudíž by pro ně neměl být problém vyjádřit svůj názor a prožitek; co se týče poznání, že díla byla psychologická, mohou říci, že docházelo k psychickým změnám v chování postav apod.)

(učitel) „Dobře. Jak jste tedy poznali, že právě tyto úryvky jsou příkladem psychologické prózy?“

(studenti by měli poznat, že úryvky byly psány v první osobě, což podporuje autentičnost textu a čtenář se do příběhu lépe vžije, dále že se hlavní postava nějakým způsobem vyvíjí či se někam posunuje apod.)

Výstupem z této hodiny by měl být dobrovolný referát na Havlíčkova Neviditelného, tedy do týdne si někdo román přečte a na dalším semináři o něm poreferuje. Nejen z hlediska obsahového a formálního, ale hlavně z hlediska vlastního zážitku čili učitel by měl jasně stanovit, že referát by měl obsahovat základní informace o autorovi, základní informace o díle, např. kdy vyšlo poprvé, hlavní postavy a nastínění samotného děje. Dále by měl referující vědět, že referát nebude jen o obsahu díla, ale i o jeho vlastním prožitku čili jak na referujícího dílo působilo, co se mu líbilo – nelíbilo – šokovalo ho, zda by dílo doporučil svým spolužákům – proč ano, proč ne. Povinný domácí úkol pro všechny kromě referujícího bude unikátní rekonstrukce celého příběhu od začátku až do konce – rozsah dobrovolný.

Na dalším semináři by tedy měl proběhnout referát, ukázky unikátní rekonstrukce studentů a v závěru hodiny se studenti od učitele dozvědí více o autorovi a jeho díle.

1.2 Varianta č. 2

Studentům bude na začátku hodiny sděleno téma hodiny – psychologická próza. Učitel začne výkladem o tom, co psychologická próza je, jací autoři tento žánr psali a podobně. K výkladu učitel použije tohoto pracovního listu:

PSYCHOLOGICKÁ PRÓZA V ČESKÉ LITERATUŘE

V první polovině 20. století se rozvíjí velké množství literárních směrů a proudů. Z literárních žánrů dosáhl největšího rozmachu román. V této době převládají dva typy románů:

A. Román společenský

- ve světové literatuře bývá označován jako „román-řeka“ a zachycuje období alespoň jedné generace, má objektivní historický charakter
- např. Marie Majerová – Siréna, Karel Poláček – Okresní město apod.

B. Román individuální

- na pozadí společenské problematiky jsou zachyceny osudy jedinců
- např. Ivan Olbracht – Nikola Šuhaj loupežník, Karel Čapek – Hordubal, Karel Nový – Chceme žít, Marie Majerová – Havířská balada apod.

Ve 30. letech má dominantní postavení román historický, společenský a psychologický.

Psychologický román dosáhl velkého rozmachu ve 20. a 30. letech. Autoři psychologické prózy si prošli světovou válkou, která je poznamenala jak duševně, tak tělesně. Někteří se prostřednictvím svých děl s válečnými hrůzami pokoušeli vyrovnat.

V románech se objevují dvě základní témata:

- a. proměny a záměny postav
- b. sledování života

Psychologická próza je ovlivněna Sigmundem Freudem.

Představitelé: Karel Josef Beneš, Jaroslav Havlíček, Richard Weiner, Egon Hostovský, Václav Řezáč, Jarmila Glazarová a Božena Benešová.

Po výkladu učitel studentům oznámí, že na této hodině se podrobněji budou věnovat jen jednomu autorovi, a to Jaroslavu Havlíčkovi. Učitel by měl zmínit, že Jaroslav Havlíček napsal mnoho psychologických děl, ale právě na Neviditelném jsou znaky psychologický prózy snad nejvíce demonstrovatelné. Poté každý student obdrží vybrané pasáže z Neviditelného, pročtou si je, popřípadě se informují o neznámých slovech. Po přečtení se učitel zeptá na tytéž otázky jako ve Variantě č. 1 čili „Jak na vás ukázky působí?“, „Jaký z nich máte pocit?“, „Co se pravděpodobně stalo?“, „Co si myslíte, že se stane?“ Studenti sdělí učiteli své pocity a zážitky, možná dojde i k hypotézám.

Dále učitel zadá studentům úkol, aby si ukázky přečetli znovu a pokusili se poukázat na rysy psychologické prózy, což bude následně diskutované.

Dalším úkolem bude rekonstrukce osoby a osudu hlavního hrdiny, čemuž napomůžou vyznačená slova či slovní spojení v textu. Učitel se studentů zeptá na důvod a význam těchto zvýraznění, popř. jak souvisejí s životem a osudem Petra Švajcara. Neméně důležité bude slovo „osud“, zde s velkým počátečním písmenem. Opět se učitel zeptá na důvod/význam zdánlivě „běžného“ slova osud.

Cílem této hodiny by mělo být pochopení žánru psychologická próza, ostatně jako u všech variant. Dále poznat a umět charakterizovat psychologického hrdinu čili jeho rysy, chování, proměny, osudy apod.

Domácím úkolem může být totéž, co ve Variantě č. 1 čili referát (bude-li zájem), nebo unikátní rekonstrukce příběhu.

6.3 Varianta č. 3

Hodina začne výkladem o Jaroslavu Havlíčkovi a psychologické próze. Učitel vyloží téma psychologické prózy, rysy, autory, kteří psali. Dále se bude věnovat Jaroslavu Havlíčkovi a všem jeho větším dílům. Konkrétně zmíní Neviditelného, Petrolejové lampy, Synáčka. Každé dílo učitel stručně charakterizuje, aby si studenti udělali představu. K výkladu bude použito těchto pracovních listů:

I. PSYCHOLOGICKÁ PRÓZA V ČESKÉ LITERATUŘE

V první polovině 20. století se rozvíjí velké množství literárních směrů a proudů. Z literárních žánrů dosáhl největšího rozmachu román. V této době převládají dva typy románů:

A. Román společenský

- ve světové literatuře bývá označován jako „román-řeka“ a zachycuje období alespoň jedné generace, má objektivní historický charakter
- např. Marie Majerová – Siréna, Karel Poláček – Okresní město apod.

B. Román individuální

- na pozadí společenské problematiky jsou zachyceny osudy jedinců
- např. Ivan Olbracht – Nikola Šuhaj loupežník, Karel Čapek – Hordubal, Karel Nový – Chceme žít, Marie Majerová – Havířská balada apod.

Ve 30. letech má dominantní postavení román historický, společenský a psychologický.

Psychologický román dosáhl velkého rozmachu ve 20. a 30. letech. Autoři psychologické prózy si prošli světovou válkou, která je poznamenala jak duševně, tak tělesně. Někteří se prostřednictvím svých děl s válečnými hrůzami pokoušeli vyrovnat.

V románech se objevují dvě základní témata:

- a. proměny a záměny postav
- b. sledování života

Psychologická próza je ovlivněna Sigmundem Freudem.

Představitelé: Karel Josef Beneš, Jaroslav Havlíček, Richard Weiner, Egon Hostovský, Václav Řezáč, Jarmila Glazarová a Božena Benešová.

II. JAROSLAV HAVLÍČEK

- narodil se 3. února 1896 v Jilemnici v Podkrkonoší, kam situoval mnoho svých příběhů, ovšem pod jinými jmény (Ulrychovsko, Vejrychovsko, Jívno)
- pracoval jako úředník v bance, svou práci neměl rád, ale musel ji vykonávat, aby uživil rodinu – práce stála v cestě jeho literární tvorbě, psal po nocích
- přepracován, unaven a nemocen umírá 7. dubna 1943 na zánět mozkových blan
- mezi jeho nejvýznamnější psychologická díla patří Petrolejové lampy, Neviditelný, Helimadoe a Synáček
- nebyl jen autorem psychologické prózy – věnoval se i romanetu – sbírka Smaragdový příboj, která zůstala nedokončená

Petrolejové lampy

- o román vydán roku 1935 původně pod jménem Vyprahlé touhy, který je později změněn na Petrolejové svítilny, aby nakladatelem dostal finální jméno Petrolejové lampy
- o hlavní postavou je ne moc atraktivní Štěpánka Kiliánová, dcera bohatého stavitele, která si vezme svého bratrance Pavla Malinu, jenž se postupem času zblázní vlivem pohlavní nemoci

Neviditelný

- o vyšel tiskem roku 1937, napsán už roku 1935
- o vypráví příběh Petra Švajcara, který si z rozumu vezme dceru bohatého továrníka Hajna, Soňu, ale neví, že její rodinou obchází přízrak v podobě „neviditelného“ strýce, který je později příčinou rozbrojů a smrti v rodině Hajnových

Synáček

- o dokončen roku 1941, tiskem vyšel roku 1942
- o vypráví příběh dobráka a starého mládence Toníka Skály řečeného Synáček, který se po letech ožení na přání svého kamaráda z dětství s jeho nemocnou dcerou, aby o ni mohl láskyplně pečovat; její smrt se později stává i zkáзой Toníkovou

Poté se učitel třídy zeptá, které dílo je na základě charakteristik nejvíce oslovilo – to by měl být rozhodující impuls pro rozdělení třídy do tří skupin. Pokud dojde ke shodě, tedy že snad by studenti byli zainteresováni ve stejném díle, musí učitel sám rozhodnout, která část třídy se bude zabývat kterým dílem. Může použít metodu rozpočítávání (prvý, druhý, třetí) či dle mého názoru efektivnější „papírkovou“ metodu (viz Příloha 2), tj. učitel si vytvoří tři sady papírků stejné barvy a stejného počtu. Papírky první sady budou označeny slovem Neviditelný, druhá sada ponese název Petrolejové lampy, třetí Synáček. Studenti si pak tahají papírky a na základě výběru jim poté bude přiděleno dílo.

Na základě přidělených děl (či samostatného výběru) se studenti rozdělí do tří skupin a každá skupina dostane úryvky z „jejich“ díla. V hodině by ještě měl zůstat prostor pro prostudování úryvků a ve skupině se o koncepci díla pobavit. Každá skupina, hlavně jednotlivci, by na konci hodiny měla přijít s myšlenkou, co od díla očekávají. To se za měsíc bude srovnávat se samotným zážitkem z četby celého díla.

Výstupem této hodiny tedy bude dlouhodobý domácí úkol, totiž že každý student bude číst celé dílo, které si vytáhl. Čas na přečtení bude jeden měsíc.

Za měsíc proběhne beseda a studenti – opět ve skupinkách podle svých děl – si navzájem sdělí své zážitky a zkušenosti s díly Jaroslava Havlíčka. Nedílnou součástí bude i smysluplná argumentace, proč jsou tato díla řazena do psychologické prózy. Tím dojde k plnému pochopení a prožití tohoto tématu, což by mělo vést k hlubšímu zakořenění těchto znalostí. Závěrem diskuse může být i porovnání všech tří děl a hledání společných rysů.

7 Praktické použití vybraných kapitol z „Neviditelného“

7.1 Varianta č. 1 v praxi

První variantu jsem vyzkoušela na praxi ve třetím ročníku na Gymnáziu Evropská. Tento „test“ mi byl umožněn v hodině určené pro literární seminář, kde studenti původně jen přednášeli své vybrané referáty, popřípadě o nich diskutovali.

Hodina trvala devadesát minut, tudíž bylo dost času na veškeré aktivity vedoucí k vytyčenému cíli. Předtím než studenti dostali do rukou úryvky z Havlíčkova Neviditelného, položila jsem jim pár otázek tohoto typu:

1. Přemýšlíte o své budoucnosti?
2. Máte sny a plány?
3. Co vše byste byli ochotni pro splnění svých plánů udělat?
4. Jak chápete frázi „jít přes mrtvoly“?

Studenti o odpovědích nepřemýšleli dlouho. Na otázku číslo jedna všichni odpověděli, že někdy určitě ano. Na otázku číslo dvě taktéž. Třetí otázka už byla více přemýšlečí. Nejprve se rozhostilo ticho, ale naštěstí jsem se nacházela v komunikativní třídě, takže první odpovědi na sebe nenechaly dlouho čekat. Zde jsou ty nezajímavější:

„Cokoli.“ – (učitelka) „Co to znamená?“ – „Cokoli by bylo třeba.“ – (učitelka) „I zabít například?“ (smích)
„No, to asi ne.“

Nebo

„Asi co by bylo třeba a záleželo by na tom, co bych chtěla. A určitě bych nezabíjela, i když možná bych trošku manipulovala...“

(učitelka) „Zajímavý postřeh. Je manipulace důležitá, když chcete něčeho dosáhnout?“

(jiný student) „Já myslím, že jo. Protože dneska ty hodný lidi ničeho nedosáhnou. Někdy je lepší bejt trochu hajzlík².“ (smích celé třídy)

A to byl nejlepší moment položit poslední otázku, jak chápou frázi „jít přes mrtvoly“ doplněnou o další – zdali se někdy s takovým jednáním setkali, popřípadě co si o tom myslí. Odpovědi byly neméně zajímavé.

„No, to znamená asi na nikoho nebrat ohled a jít si za svým, ne?“

„To je právě ten hajzl!“ (smích)

(učitelka) „A setkali jste se někdy s takovým jednáním?“

(studenti) „S tím se setkáváme každý den!“

(učitelka) „Ano? A kde?“

(studenti) „Hlavně v televizi. Tam jsou pořád pořady o různých levárnách a tak. Prostě jak někdo někoho vypek.“

(jiný student) „Nó, nebo ty celebrity. o těch bohatejch se říká, že šly přes mrtvoly. To přece není možný, aby měly tolik prachů.“ (smích celé třídy)

(učitelka) „Takže to znamená, že tito lidé někoho zabili?“

(studenti) „To né, to jako že jim nevadí, když někomu ublížej a tak.“

(učitelka) „Hm, zajímavé. Všichni se shodnete. A jaký je váš názor na takové jednání?“

(studentka) „To je těžké říct, někdy je to nutné.“

² (pozn. Záměrně zanechávám autentický jazyk, i když samozřejmě v reálném prostředí toto není zcela akceptovatelné. V dané chvíli jsme to i s panem učitelem tolerovali.)

(učitelka) „Dobře, tak si dáme příklad. Chystáte se na pracovní pohovor. Například na letní brigádu. Jdete tam společně se svou kamarádkou/svým kamarádem, který má o to samé místo také zájem. Na pohovoru hovoříte každý sám. Na práci vám opravdu záleží, takže když se vás personalista zeptá, jestli si myslíte, že je váš kamarád/vaše kamarádka vhodnější kandidát/ka pro tuto práci než vy, co uděláte?“

(studenti mlčí, po chvíli někdo odpoví) „Já bych řek že ne.“

(další studentka) „Já nevím, asi bych řekla, že nevím.“

(jiná studentka) „To je těžké, ale na to by se nás asi ptát neměli, ne?“

(učitelka) „Jistě, tyto osobní otázky do pohovorů nepatří, ale bavíme se o hypotetické situaci.“

(studentka) „Je to jasný. Přece když řekneš, že jo, tak třeba vezmou toho kamaráda. Třeba jim přijde, že si neumíš stát za svýma schopnostma. Že se neumíš prodat.“

(učitelka) „Zajímavé, každopádně se shodneme na tom, že taková situace nikdy neskončí dobře pro obě strany.“

(studenti mezi sebou) „Hm, to asi ne.“

Po tomto rozhovoru studenti dostali již zmíněné úryvky z Havlíčkova Neviditelného. Když je drželi v rukou, zeptala jsem se jich, jestli jim autor a dílo něco říkají. A zda dílo četli. K mému štěstí nikoli, jelikož se ale jednalo o velmi bystré studenty třetího ročníku, nebylo pochyb, že termín psychologická próza jim není cizí. Nicméně zatím jsme se pohybovali jen

v oblasti teoretické. Charakteristika měla vyjít až z úryvků a vlastního přemýšlení.

Každý student měl svou vlastní kopii. Čas na prostudování byl přibližně deset minut. Po deseti minutách jedna studentka dobrovolně přečetla první úryvek. Společně jsme se nad ním zamysleli a studenti měli za úkol charakterizovat postavu Petra Švajcara. Že se jedná o hlavního hrdinu, jsem jim již řekla, ale že je to postava velmi namyšlená, vypočítavá, sebevědomá, cílevědomá, chladná a nic jí není svaté, na to přišli studenti sami. Neodporovala jsem jim, neboť měli pravdu. i z tak malého úryvku se dá poznat opravdu hodně.

Následovala četba druhého úryvku, kterou studenti charakterizovali jako splnění plánu stylem „jít přes mrtvoly“ a třetího úryvku, která na ně působil velmi pesimisticky. Petra Švajcara zde viděli jako zlomeného člověka, ironicky a sarkasticky smýšlejícího.

Dalším krokem bylo rozšifrovat podtržená slova. Většina studentů zareagovala okamžitě tím, že asi znamenají něco důležitého. Zeptala jsem se tedy, jak se v literatuře říká onomu „důležitému“, které je mnohdy napsáno i velkým písmenem jako ve třetím úryvku. Že se jedná o symbol, sice nevěděl každý, ale jakmile byla pravda vyřčena, zbytek třídy souhlasně pokyvoval hlavou.

V dešifraci jsme pokračovali pomocí jednoduchých otázek: „Je zasloužená cena v úryvku jedna skutečně zasloužená?“, „Zasloužil si to, co chtěl, dobrým způsobem?“ A konečně „O jaké pořekadlo se jedná?“

Studenti se shodli, že cena zasloužená není, neboť jeho přístup byl pravděpodobně podlý a jednal nesprávně. Dokonce zazněl i názor, že je správně, že se mi takové jednání vymstilo, ať už se mu stalo cokoli. Velmi zajímavé nápady přišly v případě pořekadla nebo fráze, kterou jim úryvky a osud Petra Švajcara podle úryvků připomínal. Dobrali jsme se k takovýmto názorům:

„Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.“

„Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.“

„Každý svého štěstí strůjce.“

„Každý je odpovědný za své činy.“

„Za chyby se platí.“

Přesně tolik nám stačilo jako podklad ke komplexní charakteristice hlavní postavy. Studenti dostali pět minut, aby ve dvojicích popsali postavu Petra Švajcara od začátku až do konce.

Po pěti minutách studenti přicházeli se svými charakteristikami, které byly velmi podobné, tedy že na začátku byl sebevědomý, poměrně šťastný člověk, ze kterého se postupem času stala troska. Zeptala jsem se jich, jak by tento proces nazvali, když se člověk změní, tak prochází určitým _____ – vývojem! Když tedy studenti přišli na vývojovost postavy, položila jsem jim otázku, jak se tedy taková postava vyvíjí. Jestli například změni barvu vlasů a podobně. Na to odpověděli, že to možná také, nicméně hlavní vývoj je uvnitř. Nahráli mi tak na otázku, co se tedy uvnitř mění – a konečně jsme dopracovali k termínu „psychika“ nebo „psychická stránka“, čímž jsme se dobrali k tomu, co již dávno věděli, čili že se jedná o psychologickou prózu a nepřímo charakterizovali její rysy.

Ke konci hodiny jsme si tedy shrnuli, že hlavním rysem psychologické prózy je vývojovost postav. Studenti si dále všimli, že všechny úryvky jsou

psány v první osobě, tedy ich-formou, což jsme si klasifikovali jako další důležitý rys psychologické prózy, protože první osoba dává textu na autentičnosti a čtenář se do díla lépe vžije (dle názoru studentů).

Prvním výstupem z této hodiny byl dobrovolný referát, který si na příští seminář, jenž byl výjimečně jen 45 minut, výborně připravila jedna studentka a představila tak svým spolužákům nejen život Jaroslava Havlíčka, ale poskytla jim i komplexní pohled na celý román Neviditelný. Velmi zajímavý byl její osobní pohled na celý román, který vyjadřoval jisté protiklady. Dílo jako takové se jí líbilo, protože se dobře četlo, příběh měl rychlý spád a dle jejích slov „autor nenechá čtenáře ani na chvíli vydechnout“, což je pravda. Na druhou stranu činy hlavní postavy jí připadaly nechutné, až zvrácené, ale sama uznala, že takový už je někdy život. Ostatně na tom jsme se na základě předložených úryvků ve třídě shodli asi všichni.

Výstupem druhým byl opět dobrovolný domácí úkol založený na unikátní rekonstrukci příběhu podle předložených úryvků a na následné diskuzi. Nejlepší ukázkou příkládám jako přílohu č. 1.

7.2 Varianta č. 2 v praxi

Tento plán byl vyzkoušen opět ve třetím ročníku již zmíněného Gymnázia Evropská během mé praxe. Tentokrát se ale jednalo o jinou skupinu studentů. Podobně jako první skupina, i tito studenti měli tyto hodiny vyhrazeny pro literární seminář, tudíž byla spousta prostoru nejen pro výklad, ale hlavně pro diskusi. Dvouhodinovka trvala devadesát minut čistého času.

Na začátku hodiny jsem studentům oznámila, že se budeme zabývat psychologickou prózou u nás. Namátkou jsem se jich zeptala, jestli jim toto téma něco říká. Ani jsem nebyla překvapena jejich kladnou odpovědí. Náš dialog vypadal asi takto:

(učitelka) „Dobrý den, dnešním tématem je psychologická próza. Budeme se věnovat českým autorům, ale zaměříme se hlavně na Jaroslava Havlíčka.“

(učitelka pokračuje) „Když se řekne psychologická próza, ať už naše či zahraniční, jaké toto slovní spojení ve vás vzbuzuje asociace? Zkuste vyjádřit jedním či dvěma slovy.“

(studenti jeden po druhém) „Lidská psychologie.“ „Proměna.“ „Sledování života.“ „Psychika.“ „Psycho.“ „Duše.“ „Duševní problémy.“ apod.

(učitelka) „Zajímavé. Hodně zde padly výrazy jako psychologie, psychika, duše. To tedy znamená, že se to bude týkat vnitřního nebo vnějšího života člověka?

(studenti váhají, po chvíli někdo odpoví) „No, asi vnitřního, ale vnější se taky asi nějak mění, ne?“

(další student pokračuje) „Jako asi že může ten člověk bejt ovlivněnej okolím,

třeba se taky může změnit jako vizuálně, nebo tak.“

(učitelka) „Dobře, svým způsobem máte pravdu všichni. Nyní vám rozdám pracovní list, se kterým budeme dnes pracovat. *(učitelka pošle po první lavicích přesně odpočítaný počet kopií pro každého studenta v řadě)* Před sebou nyní máte historii románu a vývoj psychologické prózy u nás. Podívejte se prosím až skoro na konec pracovního listu, kde začíná výklad o psychologické próze. Může tuto část někdo z vás přečíst?“

(jeden student nakonec vybraný učitelkou čte)

(učitelka) „Děkujeme. Takže teď už znáte dva základní znaky psychologického románu a jeho nejvýznamnější představitele. My se ovšem budeme zabývat pouze jedním z nich, a to Jaroslavem Havlíčkem. Tohoto autora jsem vybrala hlavně proto, že na jeho dílech jsou rysy psychologické prózy snad nejlépe vidět, co víc, jako čtenář je můžete i cítit. Ale nepředbíhejme.“

Učitelka tedy studentům rozdá úryvky z Neviditelného a nechá studentům prostor pro přečtení (každý čte sám pro sebe). Samozřejmě dá studentům možnost zeptat se na jakákoli neznámá slova, kterým například nerozumějí apod. Čas na přečtení byl asi osm minut. Po ujištění, že všichni již mají přečteno a rozumí tomu, co vidí, učitelka započala diskusi otázkami „Jak na vás ukázky působí?“, „Jaký z nich máte pocit?“, „Co se pravděpodobně stalo?“, „Co si myslíte, že se stane?“

Studenti přicházeli nejprve s dojmy, např. že ukázky jsou depresivní, že se asi nebude jednat o veselý příběh apod. Když se jich učitelka zeptala proč, většinou se jí dostalo odpovědi, že soudili hlavně na základě posledního úryvku, který uzavírá nějakou nepříjemnou událost apod.

Dále studenti sdělovali své domněnky, co se asi mohlo stát. Tento úsek

hodiny byl velmi zajímavý. Někdo přišel s nápadem, že se mohlo jednat o milostný příběh, který tragicky skončil. Jiná domněnka byla o někom, kdo chtěl „prachy“, tak někoho zabil. Další student navázal na předchozí domněnku a upřesnil, že hlavní hrdina Petr asi zabil tři lidi, protože v posledním úryvku se mluví o třech neviditelných.

Musím říci, že představivost studentů neznala mezí. Jejich fantazie se naplno rozjely v okamžiku, když jsem se jich zeptala, co se tedy bude dít dál. Domnívám se, že nápady studentů by vydaly na hororové povídky. Jedni totiž navrhovali, že Petr Švajcar spáchá sebevraždu. Druzí, že ti neviditelní-mrtví, co zabil, se vrátí a zabíjí ho. Zajímavý byl i nápad, že se Petr druhého rána probudí a zjistí, že vše byl jenom sen. Tyto tři nápady – sebevražda, vražda neviditelnými a sen – jsme napsali na tabuli s úmyslem, že se nám později budou hodit.

Poté byli studenti vyzváni, aby se opět soustředili na úryvky a snažili se v nich najít rysy psychologické prózy. Již jsme si řekli o dvou rysech čili proměny a záměny postav a sledování života. Studenti se tedy věnovali úryvkům, aby později přišli s těmito objevy:

1. Proměna hlavní postavy: v prvním úryvku se Petr zdá jako docela i spokojený člověk, který má plán a je přesvědčen, že mu vyjde. To se ukáže ve druhém úryvku, kde mu plán asi vyšel, a dalo by se říci, že je na vrcholu. Ovšem ve třetím úryvku už Petr šťastný není. Vypadá to, že se mu plány zhroutily. Možná přišel o peníze. Každopádně se ze šťastného člověka stal nešťastný. Ze sebevědomého muže se stala troska.
2. Sledování života: Petr Švajcar jako muž plný síly a odhodlání udělat cokoli, aby dosáhl svého, který vystoupí až na vrchol svých přání, aby rychle sletěl dolů a dosáhl až úplného dna.

Názory studentů jsem shrnula do těchto dvou bodů, jelikož jsme se na nich shodli jako na nejzásadnějších. Bylo zajímavé sledovat studenty, jak si všímají detailů na textu, který nikdy předtím neviděli, ale přesto téměř přesně vystihli náladu nejen hlavní postavy, ale celého textu.

Jelikož se nám hodina pomalu blížila ke konci, podtrženým slovům jsme se již nevěnovali, ale dala jsem spíš prostor pro rekonstrukci příběhu Petra Švajcara. Do konce hodiny tedy zbývalo asi třicet minut, takže jsem studenty požádala, ať se podívají na tabuli, kde jsme si napsali možné konce příběhu, tedy sebevražda, vražda a sen. Studenty jsem rozdělila do tří skupin (dohromady jich bylo šestnáct, tedy dvě skupiny po pěti a jedna po šesti). Každá skupina měla za úkol krátce zrekonstruovat příběh od začátku až do konce a pak nám ho vyprávět. První skupina měla téma „sebevražda“, druhá „vražda“ a třetí „sen“. Bylo zcela na nich, zda si celý příběh napíší, či ho načrtnou v pár bodech a podle nich budou vyprávět, nebo budou improvizovat a vyprávět bez poznámek.

Asi po dvaceti minutách byli studenti připraveni. Sami poznali, že to nebyl lehký úkol, takže si každá skupinka udělala poznámky a podle nich vyprávěli. Jelikož příběhy nebyly plně zapsány, nemohu zde předložit žádné ukázky. Je to škoda, protože jejich nápady byly neotřelé, místy hororové, ale stejně se všechny trochu podobaly originálu. Osy příběhu byly asi takové, že Petr chtěl být bohatý a mocný, tak si vzal Soňu, kterou ale neměl rád, tak jí i s Katy (jeho nová přítelkyně) za a. zabil, za b. poslal do ústavu pro mentálně choré. Potom žil s Katy a synem, ale Katy ho opustila i se synem / Katy a syn umírají na záhadnou nemoc / Katy ho podvodem připravila o majetek. Petr je zoufalý, nemá chuť žít, tak se v první variantě zabije – oběsí se. Ve druhé variantě se Petrovi zjevují tři mrtví – neviditelní Soňa, Katy a syn Pěťa a zabijí ho (jde spíš o psychologický efekt – Petr umírá na leknutí a strach). Ve třetí variantě se Petr zbocený potem ráno probouzí a zjišťuje, že se nic z toho nestalo, že vše byl jen sen.

Jelikož jsem s touto třídou měla jen tuto dvouhodinovku, žádný domácí úkol jsem jim už nezdala. Jen jsem jim doporučila si Neviditelného přečíst, jednak aby zjistili, jak to bylo doopravdy, jednak že se jim kniha bude hodit do seznamu k maturitě.

Pozn. Když jsem se asi po půl roce do této školy vracela, abych si vyzvedla práci jedné studentky, zeptala jsem se pana profesora, který vedl tento literární seminář, jestli někdo knihu skutečně četl. Byla jsem překvapená zjištěním, že ji četla víc jak polovina třídy. Dozvěděla jsem se, že po měsíci, když byl čas na literární besedu, byla polovina hodiny věnována právě Neviditelnému. Takže mohu říci, že cíl hodiny byl tedy splněn – studenti poznali rysy psychologické prózy a útvar sám o sobě v nich vzbudil zájem.

7.3 Varianta č. 3 v praxi

Tato varianta byla aplikována opět na třetí ročník Gymnázia Evropská, ačkoli čas vyhrazený pro práci byl pouhých 45 minut čili normální hodina. Studentů bylo ve třídě dvacet.

Po klasické prezenci bylo studentům představeno téma hodiny, a zároveň jim byly rozdány pracovní listy „Psychologická próza v české literatuře“ a „Jaroslav Havlíček“. Učitelka naprosto klasicky začala s výkladem o psychologické próze – historie, znaky, představitelé – studenti při tom studovali svůj pracovní list. Poté se přistoupilo přímo, pro tuto hodinu k nejvýznamnějšímu autorovi, k Jaroslavu Havlíčkovi. Tentokrát učitelka nevykládala, pouze nechala studenty, aby si o životě a díle Jaroslava Havlíčka přečetli sami. Daný čas byl asi pět minut.

Poté se učitelka studentů zeptala, zda je nějaké dílo, podle charakteristiky a obsahu, zaujalo. Rozhovor probíhal asi takto:

(učitelka) „Dobře, studenti, nyní už zhruba víte vše podstatné o psychologické próze a o pro nás velmi důležitém autorovi. Co se týče nastíněných děl, zaujalo vás některé natolik, že byste byli ochotni si ho přečíst?“

(studenti mlčí)

(učitelka) „Tak jinak. Chápu, že číst něco navíc se vám asi nechce, když si dáváte dohromady tzv. povinnu četbu k maturitě. Ale pokud si přečtete jedno z těchto děl, nebude to až tak marné, protože si ho můžete dát do seznamu. A hlavně – vy si jedno vybrat musíte, neboť na tom závisí váš domácí úkol.“

(student se hlásí) „A co budeme dělat?“

(učitelka) „Až si vyberete dílo, které by vás zajímalo, budete mít měsíc na jeho přečtení. Poté se bude konat beseda, jak jste zvyklí, a o všech dílech si zde podrobněji promluvíme.“

(studentka) „Takže nemáme na výběr.“

(učitelka s úsměvem) „Bohužel ne, ale neberte to jako trest, sami uvidíte, že knihy se čtou velmi dobře.“

(učitelka pokračuje) „Nyní mi tedy sdělte, která kniha by vás nejvíce zajímala. Kdo by byl pro Neviditelného?“

(hlásí se asi polovina třídy)

(učitelka pokračuje) „Dobře, kdo by byl pro Petrolejové lampy?“

(hlásí se opět asi polovina třídy)

(učitelka) „Zajímavé, a co Synáček?“

(hlásí se jeden žák, ale když vidí, že je sám, dává ruku dolů)

(učitelka) „Zajímalo by mne, co vás na Synáčkovi tak odpuzuje. Opravdu by se nenašel nikdo, kdo by si ho přečetl? Nepřipadává vám ani trošku zajímavý?“

(student) „No, ty dvě díla vypadají zajímavějš. Asi to bude napínavější. Synáček bude nuda.“

(zbytek třídy přitakává)

(učitelka) „To je samozřejmě váš názor. Nicméně bylo by dobré se zaměřit i na méně známé dílo, zde Synáček, které překvapivě má něco důležitého společné s Neviditelným. Synáček možná není tak napínavý jako ostatní dvě díla, ale věřte mi, zajímavé dílo to je. Nyní bych potřebovala, abyste se rozdělili do tří skupin – každá bude zaměřena na jedno dílo. Dokážeme to?“

(studenti se rozpačitě dívají jeden po druhém)

(učitelka) „Je vás tu dvacet. To znamená sedm lidí Neviditelný, sedm Petrolejový lampy a šest Synáček. Pokud se nedokážete rozhodnout, určím to já.“

(studenti mlčí)

(učitelka si k ruce bere velkou obálku) „Dobře, je to na mně. Nyní vás obejdu a každý si vytáhnete jeden papírek. Na papírku bude dílo, které budete číst.“

Když si každý student vybral svůj papírek, do konce hodiny zbývalo asi deset minut. Požádala jsem tedy studenty, aby se co nejrychleji seskupili podle papírků a utvořili tak tři skupinky. Každá skupinka pak obdržela zmíněné úryvky – jeden set pro jednoho studenta. Jejich úkolem bylo si úryvky prostudovat a vzájemně si pohovořit o svých očekáváních z děl, např. jestli dojde k hodně zvrátům, zda bude dílo zajímavé/nezajímavé apod. Bohužel čtení úryvků studentům zabralo více času, než jsem očekávala, takže jsme se k mnoha možnostem očekávání nedostali. Když to shrnu, tak nejvíce zvědaví byli studenti čtoucí Neviditelného, neboť očekávali, že příběh bude „temný“, „zvrácený“ a „napínavý“ (a to ho ještě ani nečetli!!), Petrolejové lampy prý asi budou „smutné a hořké“ a Synáček asi „nudný“ a „ne moc

zajímavý“.

Škoda že nám nezbylo více času, abychom si o jejich očekáváních promluvili. Místo toho byl ještě jednou zopakován domácí úkol – čili opatřit si a přečíst přisouzenou knihu – a za měsíc měla proběhnout beseda.

Jelikož za měsíc už nebyly praxe, nemohla jsem tudíž hodinu organizovat já. Ale pan profesor byl tak laskav, že mi alespoň dovolil být přítomnou při sledování besedy. Mile mne překvapilo, že ačkoli jsem byla takovým „zpestřením“ vyučování, studenti tento úkol vzali vážně a knihy si přečetli. U Neviditelného vypožadovali proměny Petra Švajcara, což charakterizovali za hlavní rys psychologické prózy, totéž vypožadovali studenti na Štěpánce Kiliánové v Petrolejových lampách a překvapivě i studenti zabývající se Synáčkem. Všichni se shodli, že nejdůležitější byla vnitřní proměna postav zapříčiněná většinou nějakou tragédií. s besedou jsem byla spokojená, splnila svůj účel i náš cíl. Jestli čtení Havlíčka ve studentech probudilo hlubší zájem o psychologickou prózu, to bohužel nevím.

8 Teorie vs. Praxe

8.1 Obecné zhodnocení

Jak jsem již na začátku své diplomové práce zmiňovala, každý učitel si může vybrat, jestli se ve své výuce vydá raději cestou teorie či praxe. Já jsem se ve dvou ze svých tří plánů vydala tou první cestou. Hlavním důvodem byla v první řadě zvědavost, jak si studenti poradí s aktivní účastí na hodinách, neboť dle mých zkušeností se většinu času nejen na středních školách pouze vykládá.

Když bych měla zhodnotit úspěšnost první varianty, která byla čistě postavena pouze na diskuzi o daných úryvcích a následně vedoucí k rekonstrukci příběhu, musím říci, že zde se sázka na praktické zapojení žáků do výuky plně vyplatila. Přestože seminář probíhal ráno, studenti se zapojili naplno a očividně je tato metoda bavila více než výklad, který byl použit ve variantě číslo tři. Je totiž jasné, že pokud člověk nečinně sedí v lavici, na pracovní schůzi, kdekoli, po chvíli se začne nudit. Z toho vyplývá, že studenty je vždy nutné něčím zaměstnat. V mém případě to byly právě úryvky, které jim daly prostor rozvíjet své úvahy a formulovat své názory. Dokonce se i domnívám, že diskuse a vyjádření názorů vůbec v nich probudilo jakýsi pocit důležitosti. Najednou to byli oni, kdo byl v hodině důležitý, ne pouze učitel, který jenom přijde, odvykládá si svoje a zase odejde.

Tuto hypotézu mohu doložit na příkladě druhé varianty, které byla syntézou teorie i praxe. V klasickém případě (varianta 3) by učitel žákům něco pověděl o dané látce a ke konci hodiny by možná zbyl čas na přečtení si úryvku pro představu, jak takové či oné dílo vypadá. Ovšem ve variantě číslo 2 došlo k úkazu, které se zdál být (a také byl) efektivnější než čistý výklad, ačkoli zdaleka nedosahoval kvalit varianty první, kdy studenti museli na všechno přijít sami. Ve variantě číslo dvě věděli, co mají hledat (viz dva

znaky psychologické prózy), o čem hodina bude. Postup této hodiny byl sice od teorie k praxi, ale stále studentům zbýval prostor pro vyjádření vlastního názoru a objevení něčeho nového na předložených úryvcích.

Třetí varianta se ukázala být tou nejméně efektivní, i když ne zcela zbytečnou. Ačkoli hodina byla postavena na výkladu, který byl zprostředkován učitelem, studenti se dostali k přímému kontaktu s díly, i když pouze na malou chvíli. Pokud by na té hodině byl přítomen pozorovatel, určitě by zhodnotil, že první polovina výuky byla nudná. Nebo spíše nezajímavá. Nicméně následná beseda (které jsem se již bohužel aktivně neúčastnila) prokázala, že i metoda od teorie k praxi může fungovat. V tomto případě totiž studenti dopředu věděli, co mohou očekávat. Nejzajímavější na tom ale bylo, že u každého se v průběhu čtení toto očekávání měnilo, u některých se až rapidně změnilo. Nepřímo mohu pouze tlumočit výsledky besedy, na které studenti měli v rámci diskuse o dílech vyjádřit své názory. V bodě „očekávání předtím a potom“ si sami studenti uvědomili, že podle úryvku se nedá kniha soudit, snad ani podle určité charakteristiky či výtahu (viz souhrny literatury v kostce apod.). Prvním, i když pro mne ne zcela očekávaným výstupem, bylo, že si studenti uvědomili potřebu vlastního zážitku a kontaktu s knihou. Četba v kostce jim do té doby připadala to nejlepší, co mohl český trh vyprodukovat (i když by to nikdy nahlas neřekli, ale všichni je používali). Nemohu samozřejmě tvrdit, že četba jedné knihy změnila jejich pohled na svět a už nikdy tyto souhrny neotevrou, ale potěšilo mne, že si tento fakt alespoň uvědomili.

8.2 Klady a zápory jednotlivých plánů v bodech

Co se týče jednotlivých plánů a jejich realizace, shrnula bych kladné a záporné stránky do několika bodů.

VARIANTA	KLADY	ZÁPORY
Varianta č. 1	<ul style="list-style-type: none">▪ prostor pro diskusi▪ prostor pro utvoření si vlastního názoru▪ praktické použití literárních textů▪ teorie „objevena“ skrze praktické použití	<ul style="list-style-type: none">▪ časově náročné
Varianta č. 2	<ul style="list-style-type: none">▪ možnost diskuse nad úryvky▪ aktivní zapojení studentů skrze úryvky	<ul style="list-style-type: none">▪ pasivní přijímání teoretické části /výkladu/▪ malý prostor pro diskusi a vyjádření vlastního názoru
Varianta č. 3	<ul style="list-style-type: none">▪ komplexní poznání literárního díla▪ utvoření si vlastního názoru na základě vlastní čtenářské zkušenosti – zážitku▪ uvědomění si potřeby čtenářského zážitku	<ul style="list-style-type: none">▪ pasivní přijímání látky▪ žádný prostor pro diskusi /na první hodině/▪ žádný prostor pro vyjádření vlastního názoru /na první hodině/

9 Komplexní zhodnocení

Cílem mé práce bylo dokázat, že výuka psychologické prózy nemusí probíhat jen stylem výkladu. Jak již bylo ukázáno, pro tuto potřebu jsem sestavila tři plány výukových hodin, které byly následně použity a ověřeny. Přestože se každý plán svým způsobem osvědčil, neobešel se tento proces bez mírných obtíží.

Za prvé byl naším největším problémem čas. V mém případě nešlo ani tak o celkový čas vyučovací hodiny, který byl ve většině případů 90 minut, jako o omezený čas v rámci souvislé pedagogické praxe. Na vyzkoušení plánů jsem měla pouhé dva týdny, tudíž jsem například ve třetí variantě nemohla vést besedu a dále pozorovat studenty, jak se svými „objevy“ naloží. Proto se domnívám, že každý plán může být co nejefektivněji využit v rámci soustavné výuky studentů, neboť pouze tak se dá poznat, zda si z hodin opravdu něco odnesli. Osobně jsem si na hodině věnované besedě, kde jsem byla jako pozorovatel, všimla, že studenti si uvědomili jisté věci (viz kapitola Teorie vs. Praxe). Ovšem nakolik je to ovlivnilo do budoucnosti, o tom mohu jen spekulovat.

Další neočekávanou věcí, na kterou jsem občas i spoléhala, byla častá improvizace vedoucí k odchylkám od původních plánů. Samozřejmostí takového to experimentu je jistá dávka improvizace a dovoluji si říci, že téměř každý učitel literatury pracující s literárními texty improvizaci považuje za jeden z nejdůležitějších faktorů své výuky. V mém případě to není jinak. Nicméně jak jsem již zmínila, nečekala jsem, že se mi naskytne tolik prostoru. Uvedla bych jeden příklad za všechny. U prvního i druhého plánu jsme pracovali s úryvky. Dopředu jsem měla připravené jisté otázky, které jsem zamýšlela použít. Tyto otázky jsem sice nakonec použila, ale s každou otázkou se nabízela další a další, které ale vůbec nebyly zbytečné či nadbytečné. S každou novou otázkou či odpovědí jsme se dostávali blíže

a blíže k cíli. Bylo skutečně zajímavé pozorovat, jak se studenti do diskuse a zkoumání úryvků položili. Nyní už se nejednalo jen o hodinu literatury, kde „zase dostaneme nějaký papír“, ale o aktivní participaci. Myslím, že v tomto případě se improvizaci nedalo vyhnout a jsem za to ráda. Na druhou stranu tím ale nechci říci, nebo snad nabádat kohokoli, aby chodil na hodiny nepřipravený a spoléhal se pouze na improvizaci. Ale jako učitelé bychom se jí neměli bránit.

Pokud bych měla na závěr říci, zda se můj experimentální výzkum vydařil, musela bych stoprocentně říci, že ano. Výuka i studenti splnili má očekávání, ba dokonce je i předčili! Na základě této zkušenosti bych se přikláněla k metodě aktivní spolupráce než strohému výkladu. Ověřila jsem si, že studenti, i když to sami nepřiznají, raději vyjeví vlastní názor (i když se mnohdy stydí ho říci), získají nové zkušenosti a uvítají šanci se zapojit než nečinně sedět v lavicích, předstírat/nepředstírat zájem a modlit se, bych těch 45 minut už konečně uběhlo.

Z toho důvodu si dovoluji zahrnout do své práce i návrh projektu „Za hranice literatury“ (Příloha 3), který jsem na základě svých zkušeností sestavila, ale zatím ještě neověřila. Projekt by měl být zpestřením a rozšířením hodin věnovaných psychologické próze, speciálně autorovi Jaroslavu Havlíčkovi a jeho dílu *Petrolejové lampy*.

10 Bibliografie

- DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a možné světy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. 311 stran. ISBN 80-246-0735-2. Epilog: Fikční světy v transdukcí, s. 197-220.
- HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neviditelný*. Československý spisovatel: Praha, 1958. 438 stran. ISBN 885-31.
- HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. Praha: Academia, 2008. 279 stran. ISBN 978-80-200-1595-2.
- HAVLÍČEK, Jaroslav. *Synáček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. 181 stran. ISBN 22-029-81.
- CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti: významní autoři a jejich tvorba, díla neznámých tvůrců staré literatury, nejčastější literární termíny, hlavní literární skupiny a směry, historická období*. 1. vyd. Brno: Centa, 2005. 1116 stran. ISBN 80-86785-03-3.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Jana. *Teorie a praxe projektové výuky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. 160 stran. ISBN 80-210-4142-0.
- MACHALA, Lubomír. *Panorama české literatury: Literární dějiny od počátků do současnosti*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994. 547 stran. ISBN 80-85839-04-0.
- MAŇÁK, J. – ŠVEC, V. *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2004. 78 stran. ISBN 80-7315-078-6.
- MAZÁČOVÁ, Nataša. *Vybrané pedagogické inovace v současné škole*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2008. 64 stran. ISBN 978-80-7290-373-3.
- MOCNÁ, D. – PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004. 699 stran. ISBN 80-7185-669-X
- PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2006. 247 stran. ISBN 80-7290-244-X.
- RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1973. 301 stran. ISBN 22-018-73.
- SLAVÍK, Jan. *Umění zážitku, zážitek umění: teorie a praxe artefietiky. 1. díl*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 2001. 282 stran. ISBN 80-7290-066-8.

Resumé

Práce pojednává o jiných možnostech práce s psychologickou prózou, než je jen teoretický výklad a následná četba úryvků z čítanky. Plány hodin se zakládají na třech hypotetických variantách, které byly postupně ověřeny v hodinách a následně reflektovány z pohledu úspěšnosti či neúspěšnosti. Svůj výzkum v závěru autorka rozšiřuje o návrh projektu.

This work deals with other possibilities of working with psychological novel, not only a theoretical lecture followed by an excerpt reading from a school reading-book. Lesson plans are based on three hypothetical versions which were successively checked during Czech literature lessons and consequently evaluated from the point of view of successfulness or unsuccessfulness. The research is enriched with a concept of a project.

Klíčová slova

- čtenář
- Jaroslav Havlíček
- Neviditelný
- Petrolejové lampy
- plány hodin
- psychologická próza
- Synáček
- text
- zážitek

Přílohy

Příloha 1: Unikátní rekonstrukce Anežky Beranové (beze změn)

Neviditelný

Autor: Anežka Beranová

Třída: 3. BG

Šel jsem domů sám liduprázdnými ulicemi. ... Ten sladký syrup je dobrý leda k tomu, aby se v něm člověk rozmočil. (str. 42)

Jakmile jsem se rozhodl a sestavil plán, nezdálo se mi jeho dosažení nijak nemožné. Hajn byl muž velmi ješitný a jeho inteligence ani morálka nikdy nevystoupila do závratných výšek. Moje umění vlichotit se dosáhlo za těch pár roků dosti dobré úrovně a působilo přirozeně a věrohodně. Nemusel jsem ho ani plně rozvinout a už se mi dostalo Hajnova vřelého pozvání na večeři.

Hajnův dům byl k mému lehkému překvapení zařízen opravdu vkusně. Od muže, který si tolik potrpí na první dojem, bych čekal jen vstupní salon mnohem pompéznější. Viděl jsem pár krásných kousků z jeho sklárny, ale nikde žádný kýč. Během večera jsem však měl možnost se přesvědčit, že dobrý vkus je výsadou ne pána, nýbrž paní domu. Hajnova žena by se snad ze začátkumohla jevit rozumnou, vyznala se v módě, cenila si dobrého vkusu a dobrého vychování, ovšem při bližším seznámení, jsem pochopil, že je ženou povrchní a možná stejně ješitnou a naivní jako její manžel. Oba dva jsem si je, za pár okamžiků pomocí několika lichotivých vět, náležitě získal. Skoro mě překvapilo, jak snadno a uspokojivě se mi podařilo splnit první bod mého plánu a již první večer jsem mohl nenápadně věnovat pozornost jejich dceři. Musel jsem uznat, že Soňa působila při večeři opravdu andělsky. Kdybych, i přes Hajnovo dobré víno, neměl jasnou hlavu a přesně vytyčený cíl, snad by mě Soňa okouzila. Já jsem však dost rozumný a vím, že by mi v mé snaze žádné okouzlení neprospělo. To já jsem potřeboval Soňu okouzlít a radostně se přiznávám, že se mi to docela dařilo. Soňa byla skutečně rozmazlená přepychem a pozorností rodičů k jedinému dítěti, ale přesto jsem poznal, že není příliš navyklá inteligentnímu lichocení ze strany mužů a navíc, a to mě snad povzbudilo nejvíce, jí rodiče stále nepovažují za dospělou, musí se ve všem přizpůsobit matce, ale očividně touží po vlastní domácnosti, kterou by si ona po svém mohla zařídit. Její dosavadní život ji již nudí, prahne po změně a samostatnosti a já se postarám, aby se jí náležitě změny dostalo.

Zazvonil jsem u dveří a sluha mě přivítal hlubokou úklonou, jak se patří vítat rodinného přítele a nápadníka ctěné slečny. Soňa, kterou již předtím spatřil vyhlížet z okna v radostném očekávání, vykukovala z pokoje, zatímco mě její otec nadšeně vítal. Uvedl mě do své pracovny, nabídl mi jeden ze svých vynikajících doutníků a posadil se ke stolu, ochoten mě vyslechnout. Celá žádost o ruku byla vlastně pouhou formalitou. Všichni členové Hajnovi rodiny mě po zásluze přijímali s otevřenou náručí. Po uspokojivém vyřízení všech záležitostí s otcem a přijutí nadšené gratulace matky, se mi dostalo vášnivého ujištění o citech jejich dcery. Byl jsem unaven. Samozřejmě povinnost vyžadovala, abych setrval u bohatě prostřených tabule Hajnových, bavil rodiče a opětoval něžné a zamilované pohledy své nastávající, jejíž drobná elegantní ručka co chvíli spočinula v mé. Zatím jsem nepociťoval žádnou zvláštní radost z toho, že jsem se konečně dostal na záchytný bod mého plánu, připočítal jsem to však za vinu vyčerpání. Završení celého plánu neboli svatba se měla konat za pár týdnů a předpokládal jsem, že pak si konečně odpočinu a dám průchod své spokojenosti.

Jednoho příjemného večera, když se mi podařilo pod přesvědčivou záminkou vyvléknout se z pozvání na večeři u Hajnových, jsem se sešel v kavárně s Dontem. Již jsem ho dlouho neviděl a potřeboval jsem si promluvit s někým chápavým a také jsem se chtěl vyhrávat na výsluní svého úspěchu. Dont už na mě v kavárně čekal a na tváři se mu rozlil

vítězný škleb, hned jak mě spatřil. Usedl jsem ke stolu a Dont mě přátelsky poplácal po rameni.

„Ty se číníš,“ usmál se potěšeně.

„Kávu,“ prohodil jsem k servírce.

Dont se na mě stále smál.

„Že dosáhneš čeho chceš a co si zasloužíš, mi bylo jasné, ale takhle rychle. Neznat tě tak dobře, skoro bys mě ohromil.“

„To víš, dalo mi to práci,“ pohodlně jsem se usadil.

„Jistě, ale už od začátku bylo vlastně rozhodnuto. Sotva si starej Hajn mohl představit za zetě někoho lepšího než jsi ty. A koho lepšího by si mohla přát Soňa? Přes ty peníze bych řekl, že všechny výhody ze sňatku jsou na její straně.“

Přemýšlel jsem: „No, ano, Dont měl přece pravdu. Zřejmě těžko bych hledal bystřejšího přítele, než je Dont.“

Servírka mi zatím přinesla kávu. Překvapeně jsme na ni s Dontem pohlédli.

„Myslel jsem samozřejmě dvě kávy,“ vyjel jsem na ni.

Servírka se zatvářila dotčeně, snad skoro udiveně, pokrčila rameny a odkolébala se připravit druhou kávu. Hloupost a ignorance u lidí pracujících v občerstvení se mi hnusila.

Dont se však už zase široce usmíval: „Kdy že bude svatba?“

„Příští týden. Doufám, že budeš moci přijít?“

„To si piš, že budu moci. To si nemůžu nechat ujít. Více okouzlujícího ženicha bych těžko kdy viděl.“

Servírka přinesla druhou kávu a postavila ji přede mě. S důrazným povzdechnutím jsem ji posunul před Dontu.

Svatba byla skutečně velkolepá. Nevěsta měla drahé šaty a drahé šperky a zářila na všechny strany. Její matka fňukala a její otec dojatě a směšně řečnil.

Byl jsem spokojen. Moje úsilí bylo završeno a bohatě odměněno. Nyní mi patřila hezká Soňa i se svým majetkem. Můj tchán mi plně důvěřoval a bylo jen otázkou času, kdy mi nechá volnou ruku ve všech záležitostech, které se týkají sklárny.

První týdny manželství bych možná mohl nazvat až jako euforické. Skutečně jsem se těšil ze všech výhod sňatku a přínosem také bylo, že má žena nebyla jen bohatá ale i hezká a byla do mě bláznivě zamilovaná. To jsem sice nepovažoval za nutné, avšak rozhodně to nebylo na škodu. Snad by se někdo mohl podívit tomu, že city své ženy neopětuji, ale takovým bláznům a hlupákům bych se jen vysmál. Co by mi láska byla platná? Každý cit je pouhou nekázní duše, nepřinese nic dobrého a jen člověka utopí. Copak jsem nebyl takhle spokojený? Jak řekl Dont, není člověka, který by mi mohl nezávidět.

Od mé svatby uplynul rok a věci se nevyvíjely k mé libosti. Se starým Hajnem jsem se trochu unáhlil. Jistě, choval se ke mně mile a s úctou, ustanovil mě ředitelem sklárny, jenže stále měl nade mnou moc. Prakticky každé rozhodnutí jsem s ním musel projednávat a zdaleka ne vždy se podřídil mým návrhům. Co jsem nechápal v první řadě bylo, jakou snůšku neschopných hlupáku a flákačů Hajn zaměstnává a s jakou naivitou na to sám nahlíží.

„Ne, Petře, toho muže nemůžeš vyhodit. Živí velkou rodinu, co by si počal?“

„Ne, Petře, tohle by nebylo od nás hezké. Pan Lénský u nás pracuje už takovou dobu, nikdy s ním přece nebyly problémy.“

Takové chování jsem považoval za nepřipustné, skoro mi vyráželo dech. Jediné k čemu jsem se mohl s nadějí upnout, byl Hajnův špatný zdravotní stav. Vždycky žil dost rozmařilým životem, hodně kouřil, hodně pil a hodně se přejídal. V poslední době se na něm nezdravý životní styl a stáří začaly výrazně projevovat.

Ani Soňa se nechovala podle mých představ. Byla neskutečně nešetná a marnivá. Samozřejmě, že se patří, abych svou ženu důstojně šatil a zdobil, jenže Soně to nikdy nepostačovalo. Rozhazovala peníze plnými hrstmi. Pořádala velkolepé večírky. A mým radám

a zákazům se jen vysmívala. Potřeboval jsem ji co nejrychleji zkrátit. Rozhodl jsem, že musíme mít syna.

Mohlo by snad mým plánům stát v cestě někdy něco, co bych nedokázal překonat? Nepředpokládám. Soňa skutečně v nedlouhé době otěhotněla a já věděl, že syn je pro nás pro oba to pravé. Starý Hajn umíral, o tom nebylo pochyb a vše se začalo blížit k lepšímu. K mému vytouženému rozletu.

Hajn zemřel, když byla Soňa v šestém měsíci. Jeho žena ho překvapivě brzy následovala. Sklárna byla konečně moje a já mohl konečně provádět změny, které bylo nutné začít prosetím řad pracovníků. Potřeboval jsem klid na práci, bohužel moje žena to nebyla schopna pochopit. Po smrti svých rodičů prolévala potoky slz, stěžovala si na nevolnost a bolest, kterou jí prý působí dítě. Celkově se chovala naprosto nevhodně. Musel jsem sehnat pomoc.

Hned, jak to bylo možné, sešel jsem se s Dontem, který mně vyslechl, obdivoval mé úspěchy v práci a politoval mě pro mou nesnadnou situaci, již mi působí má žena. Jak jsem předpokládal, věděl si rady a slíbil mi, že mi pošle domů společníci a pomocníci pro Soňu a našeho syna. Je prý milá, spolehlivá a Dont se s ní zná už spoustu let.

Bylo velmi bouřlivé dopoledne a to jak počasím venku, tak Soniným hysterickým řaděním uvnitř, když zazvonil zvonek a já šel vyčerpaně otevřít. U dveří stála mladá a velmi pohledná dívka. Měla tak tmavé oči, až jsem se skoro lekl. Avšak mile se na mě usmála. „Já jsem Katy. Posílá mě k vám Dont, snad jste mě očekával,“ blýskla očima.

„Ano, ano, moc rád vás vidím. Hned vás odvedu do pokoje a seznámím se svou ženou.“

Katy přišla do naší domácnosti jako dar shůry. Zastala všechnu práci a já mohl klidně propustit ostatní služebnictvo. Byla milá a příjemná. Vedla domácnost místo Soni, o kterou také laskavě pečovala. A doma byl konečně trochu klid. Mohl jsem se věnovat plně sklárně a to jsem také dělal. Když mě nehlídalo Hajnovo hloupé změkčilé srdce, velmi snadno jsem se zbavoval všech nežádoucích lidí, kteří brzdili rozkvět sklárny. Nenávistné pohledy vyhozených a jejich přátel mě nijak netrápily. Jistě si sami vskrytu uvědomovali nutnost zásahu. Sklárna byla v pevných rukách rozumného muže.

Přiblížil se Sonin čas a přišla za mnou Katy celou záležitost probrat. „Myslím pane, že nebudete muset ani platit za doktora. Byla jsem u spousty porodů. Paní nebude mít žádné komplikace a troufám si tvrdit, že jakákoliv další pomoc než má by byla zbytečná. Vím si rady. A vy pane se nemusíte o nic starat ani nic slyšet ani vidět.“ Něco takového mi přišlo opravdu vhod. Důvěřoval jsem Katy a neměl jsem nutkání se do celé věci nijak plést. Těšil jsem se na syna. Bude můj. Vychovám ho po svém, jak se patří. Bude ve všem po mně.

Sonin čas nadešel za deštivého studeného večera. Katy mě o tom přišla zpravit a sdělila mi také, že všechno je v naprostém pořádku, ať si nedělám starosti. Přesto však porod trval déle, než jsem očekával a i když je náš dům dost velký, chvílemi se ke mně donášely Soniny steny. Nakonec jsem si šel lehnout a přes si hlavu si přitlačil polštář.

Brzy ráno jsem se vzbudil a v domě bylo ticho. Jen jsem vstal, ozvalo se netrpělivé zaklepání na dveře. Dovnitř vešla Katy a v náručí držela mého syna.

„Je silný a zdravý pane. Divím se, že vás nevzbudil jeho křik, když se narodil.“ Syn vypadal opravdu dobře a já se nadmul pýchou. Tak to je můj syn, který bude jako já. Syn, kterého já jsem zplodil.

Bylo to příjemné, vždy když jsem měl čas a nevěnoval se sklárně, přišla mě potěšit Katy s Pětou. A tři dny po narození byli vážně milé. Třetí den za mnou večer přišla Katy sama. Zdála se být trochu nervózní, ale jakoby přesvědčená o nějaké vážné věci. Nabídl jsem jí židli a vyzval jí, ať začne.

Povzdechla si: „Víte pane, moc jsem o tom přemýšlela. Petr je silný a zdravý, ale jeho matka,“ opět si povzdechla. „Není fyzicky, ale hlavně psychicky v pořádku. Je rozčilená, často s Pétou zachází dost nešetrně.“

„Vážně?“ vyděsil jsem se.

„Obávám se pane, že nikdy nebude dobrá matka a tyhle její psychické stavy mohou dítěti dost ublížit.“

„Ale co mám dělat?“

„Pane možná je to ode mě troufalé, napadlo mě však, jestli by nebylo lepší, kdybyste syna vychovával sám, jen s mou pomocí.“

Uvažoval jsem. To by přece bylo řešení. Vždy mě děsila představa, že bude Soňa mého syna rozmazlovat a kazit. Ovšem když je Soňa neschopná o syna pečovat, Katy se o něj postará.

„A co Soňa?“ podotkl jsem.

„Pane, vaší ženě není dobře, myslím, že když jí necháme být, postará se o sebe sama.“

„Myslíš...?“

„Pane, domnívám se, že není jiná možnost. Vy, pane, nemusíte doma o nic starat. Povedete sklárnu a budete se těšit ze syna. Bude klid od vaší ženy a jí samotné se uleví.“

„Dobře Katy,“ vše jsem si rozmyslel. „Pečujte pouze o Petra a udělejte všechno proto, abyste mu vynahradila jeho neschopnou matku.“

Sonin pohřeb byl tichý a rychle vyřízený. Katy chovala Petra a já zaplatil hrobníkovi, který se jako jediný kromě nás pohřbu účastnil.

Nakonec mi tedy nezbylo, než zbavit se ženy, abych zachránil dítě. Jako posádka balonu, která ne a ne se vznést, v kritické chvíli jsem odhodil poslední přítěž. Podařilo se. Můj balon stoupal. Do modrojasných výšek, jak se říká. Letěli jsme vzhůru: já, Petř a Katy.
(str. 395)

Nikdy v životě jsem nebyl tak spokojen. Moje sklárna fungovala, jako čerstvě natažené hodiny. A stejně tak fungovala i moje domácnost. Katy pečovala o dům o Péťu i o mě. Dům byl čistý a tichý. Syn rostl jako z vody. Byl spokojený a úžasně rychle se vyvíjel a učil. Často u nás pobýval Dont a bylo u nás veselo. Jako majitel sklárny jsem byl nenáviděn, ale to mě nevyvádělo z míry, ani mi to nepůsobilo starosti. Můj život, můj svět byl perfektní.

Petr rostl začal chodit a mluvit. Bezmezně mě miloval a já měl rád jeho. Každý jeho pokrok mě působil šťastným. To bylo něco, co jsem nikdy nezažil a nikdy tomu nevěřil, ale můj syn byl můj poklad a já mu připravoval nádherný život bohatého člověka.

I Katyina blízkost mi byla milá. Uměla vše tak lehce a čistě zařídit. Nebyla mojí ženou, ale přesto jsem stál ve středu zdravé a milující rodiny.

Připravoval jsem oslavu Pétových pátých narozenin. Pozval jsem jen Dontu a věděl jsem, že lepší společnost bych sotva našel. Pětřa dostal hromadu dárků a ze všech se rozkošně radoval a děkoval za ně. Sedal si mi na klín a každý dárek mi předváděl. Měl jsem radost, když jsem viděl světélka v jeho očích. Všichni jsme se vesele smáli, popíjeli vynikající víno a pochutnávali si na skvělém jídle. Pětřa kolem nás roztomile pobíhal, dokud se mu nezačala klížit víčka. Poté ho Katy vzala do náručí, pohlédla na mě tmavýma očima, kterých jsem se poprvé ulekl a které se mi teď zdály tak uklidňující a odešla mého synka uložit.

Dont si natáhl své dlouhé nohy a zapálil si doutník.

„Tak Petře, všechno ti vyšlo, ty si teď žiješ, vid', příteli? Jsi spokojený. A všechno je to tvoje zásluha, o všechno ses sám přičinil.“

„Když člověk chce mít trochu štěstí, musí se pořádně snažit ne?“

„Ano a ty ses snažil, jak nejvíce šlo. Sklárna si teď vede skoro neuvěřitelně. Co ty jsi všechno nedokázal.“

Usmíval jsem se.

„Dobře, že tu máš Katy. Soňa pro tebe a Pěťu prostě nebyla dost dobrá. Všiml sis vůbec, že jí Pěťa není ani trochu podobný? Vážně je celý ty.“

To mě nikdy nenapadlo. Ale Dont měl pravdu. Pěťa naštěstí neměl po Soně vůbec nic.

„Je to tvůj kluk, Petře. Soňa ti ho nezkazila a nikdo ti ho nevezme.“

„Ne,“ usmál jsem se. „Jsem šťastný.“

Dokouřili jsme, dopili a šli spát.

Druhý den ráno jsem se vzbudil poměrně pozdě. Naslouchal jsem tichu mého domu. To ticho jsem miloval. Protáhl jsem se, oblékl si župan a pomalu sešel do salónu, kde jsme včera slavili. Byl perfektně uklizen. Katy byla zázračná. Rozhodl jsem se jít vytáhnout svého syna z postele. Vstoupil jsem do jeho pokoje, ten byl však prázdný. Docela prázdný, nebyl tu Pěťa ani jeho hračky. Pomyslel jsem si, že si bude hrát ve velkém salonu, obklopen všemi svými hračkami. Ve velkém salonu, však nebyl a prázdná byla i jídelna. Rozběhl jsem se do Katyina pokoje, kde musel Pěťa být, ani jsem nezaklepal, ale vtrhl jsem dovnitř. K mé děsivé hrůze tu Pěťa ani Katy nebyli, pokoj byl uklizený a prázdný. Volal jsem Dontu. Dont tu nebyl, nikdo tu nebyl, celý dům byl tichý, naklizený a prázdný. Úplně prázdný, prázdný, prázdný. Běhal jsem po domě jako šílený a pak mi to došlo. Všechno mi došlo. Dont a Katy! Utekli spolu a unesli mého syna, mého Petříka, který byl celý jako já. Zneužili mojí důvěry, podvedli mě! Možná to Dont celou dobu plánoval. Spiknutí, nechutné podle spiknutí mých nejbližších. Musel jsem se okamžitě obrátit na policii a nahlásit únos dítěte. V tu chvíli jsem si uvědomil, že neznám celé jméno Katy ani Dontu. Zaskočilo mě to, že jsem se na ně nikdy nezeptal. Ale nevádí. Víím, kde Dont pracuje a zjistím jeho jméno, zjistím Katyino jméno a nechám je najít. Vzpomněl jsem si na Dontova včerejší slova: „...nikdo ti ho nevezme.“ Tak zlomyslná odporná náarážka a já inteligentní člověk mu důvěřoval. Jenže já získám svého syna zpět.

Pokusil jsem se trochu uklidnit a pak jsem vyrazil do továrny, kde Dont pracoval.

„Hledám člověka jménem Dont,“ vyhrkl jsem.

„Dont?“ dotázala se nahluchlá zaměstnankyně.

„Dont, hmm, ne nikdo takový tu nepracuje,“ zamrkala na mě.

„Podívejte se laskavě pořádně,“ zařval jsem na ní.

„Uklidněte se a nekřičte na mě pane. Žádný Dont tu nepracuje a jestli nepřestanete křičet, přivolám pomoc.“

Vyřítíl jsem se z kanceláře a snažil jsem se uklidnit. Já bohatý a mocný muž dokážu ty podvodníky najít. Jistěže Dont lhal o své práci, nejspíš lhal ve všem, co říkal. Nejlepší asi bude obrátit se rovnou na policii.

Nahlásil jsem na policii únos dítěte a sepsal jsem protokol. Rozhodl jsem se věnovat do celé akce spoustu svých drahocenných peněz. Najal jsem si soukromého detektiva. Napadlo ho, že ani jména mých přátel nemusí být pravá. Přesně jsem je popsal. Detektiv mě poslal domů, ať si odpočinu a nechám vše v jeho rukou.

Vrátil jsem se do prázdného domu a zakoušel neznámý pocit. Třásl jsem se po celém těle, v hlavě mi bzučelo a cvakaly mi zuby. Co je s mým synem? Kdy se mi vrátí? Ach Bože, vrátí se vůbec?

Nespal jsem a skoro ani nejedl. Detektiv mi oznámil, že zločinci měli určité falešná jména, ale že hledání nevzdává. Propátral celý můj dům a řekl, že je skutečně podivuhodné, že tu nezůstala ani jediná stopa. Vzali všechno. Zmizela i Pěťova fotografie z mé peněženky.

Byl jsem sám, neskutečně zoufale sám a byl jsem sžírán strachem o svého syna. Detektiv mi sdělil, že odjíždí pátrat pryč z města a že mi bude pravidelně podávat zprávy.

Žil jsem jako duch, jako blázen. Nestaral jsem se o sklárnu ani o dům ani o sebe. Hlava mi třeštila a nepřestával jsem se klepat.

Detektiv mi posílal zprávy, ale stále nic nevěděl. Já se přece rozhodl, že získám Petra zpátky tak jak to, že se mi nevrací. Můj dům se změnil v spoušť. Můj život se změnil v spoušť.

Někdo zvonil u dveří. Venku stál detektiv a tvářil se nervózně a vyděšeně. Pozval jsem ho dál. Usadil se v salonu na krajíček židle. Zoufale jsem na něj hleděl.

„Pane Švajcar,“ rychle spustil. „Do pátrání jsem se skutečně ponořil, avšak nezjistil jsem ani zmínku o nikom, kdo by mohl být Dont ani Katy. Nenašel jsem ani stopu jejich existence, stejně jako nezůstalo žádných stop ani tady,“ vyskočil ze židle a hleděl na mě se strachem. „Samozřejmě budu dál pátrat, ale teď se s vámi loučím,“ prakticky vyběhl z domu. Já jsem zůstal sedět a byl jsem prázdný jako můj dům. Neschopní lidé! Jsem jako oni. Neschopný najít svého jediného syna. Kde je Dont a Katy a kdo vlastně jsou? Nemohl jsem dýchat a měl jsem pocit, že vybuchnu. Vyskočil jsem a nohy mě vedly ven, vedly mě přes zahradu, přes park a vedly mě až na hřbitov. A já jako otrok naslouchal, stejně jako všichni naslouchali mně. Vešel jsem na hřbitov a procházel jsem mezi hroby. Věděl jsem, kam jdu. K místu, kde jsem pět let nebyl. Došel jsem k zanedbanému hrobu Soni. Lekl jsem se, jakoby na mě sáhla smrt, když za mnou kdosi promluvil.

„Vás bych tu už nikdy nečekal,“ promluvil nakřáplým hlasem hrobník.

„Trápí vás zlé sny? Přišel jste se pomodlit? Ani slzu jste neuronil, ba spokojeně jste se usmíval, když jsem je pohřbíval. Říkalo se, že to byla vaše vina, nikdo jim prý nepomohl a když jsem vás viděl, věřil jsem tomu a stále tomu věřím. A to svinstvo, které provádíte lidem ze sklárny. Patří vám to, nezasloužil jste si je,“ udělal na hrob křížek a očistil ho. Pohlédl jsem na náhrobek. Stálo na něm: Zde odpočívá Soňa Švajcarová a Petr Švajcar oba zemřeli týden po porodu.

Příloha 2: Lístčky k variantě č. 3

Neviditelný	Petrolejové lampy	Synáček
Neviditelný	Petrolejové lampy	Synáček
Neviditelný	Petrolejové lampy	Synáček
Neviditelný	Petrolejové lampy	Synáček
Neviditelný	Petrolejové lampy	Synáček
Neviditelný	Petrolejové lampy	Synáček
Neviditelný	Petrolejové lampy	Synáček
Neviditelný	Petrolejové lampy	Synáček

Příloha 3: Návrh projektu „Za hranice literatury“

Název:	Za hranice literatury
Autor:	Lucie Kuželková, 5. ročník PedF UK Praha
Doporučený ročník:	3. ročník SŠ (předpokladem je, že studenti již znají náležitosti spojené s tvořením prezentací, reflexí a recenzí z hodin českého jazyka)
Typ projektu:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ podle délky: dlouhodobý (1 měsíc) ▪ podle prostředí: školní a mimoškolní ▪ podle počtu zúčastněných: společný (třídní) ▪ podle organizace: vícepředmětový ▪ podle navrhovatele: připraven uměle ▪ podle informačních zdrojů: vázaný ▪ podle účelu: směřující k získání znalostí a dovedností
Smysl projektu:	Studenti na základě rozvržených úkolů dokáží formulovat podstatu psychologické prózy a její znaky. K tomuto účelu využijí různých pramenů z různých zdrojů a svých dosavadních znalostí z hodin čj.
Výstup:	Referát, recenze, prezentace, reflexe. Umělecké pojetí psychologické prózy.
Předpokládané činnosti:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ motivační diskuse nad vybranými úryvky z Petrolejových lamp ▪ četba díla Petrolejové lampy ▪ příprava referátu (skupina Experti) ▪ návštěva divadla (skupina Divadelní kritici) ▪ návštěva knihovny a hledání informací pro přípravu prezentace (skupina Odborníci)

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ návštěva knihovny a hledání informací pro přípravu prezentace (skupina Psychologové) ▪ pozorování života kolem (skupina Pozorovatelé) ▪ průběžné konzultace ▪ shrnutí informací, seznámení spolužáky s výsledky průzkumu ▪ hodnocení projektu
Organizace:	<p>Práce ve skupinách po 5-6 lidech (dle velikosti třídy), individuální práce.</p> <p>Skupiny:</p> <ol style="list-style-type: none"> a. Experti: studenti si zaznamenají své postřehy o díle tak, aby byli schopni ho později představit svým spolužákům v podobě referátu. Doplnkové informace o díle si vyhledají v publikaci Josefa Rumlera: Epik Havlíček, která jim bude učitelem doporučena. b. Divadelní kritici: studenti půjdou do Divadla Komedie na představení Petrolejové lampy a následně si zapíší své myšlenky a dojmy tak, aby byli schopni později napsat recenzi. c. Odborníci: studenti navštíví knihovnu a vypíší si alespoň ze dvou zdrojů fakta o psychologické próze (definice, znaky) a o životě a díle Jaroslava Havlíčka (doporučená publikace Josef Rumler: Epik Havlíček). d. Psychologové: část studentů navštíví knihovnu a z 1-2 knih pojednávajících o psychologii osobnosti si vypíší její definici a znaky, což

	<p>následně aplikují na charakteristiku postav z Petrolejových lamp.</p> <p>e. Pozorovatelé: studenti budou pozorovat život kolem a diskutovat o něm; dohodnou se na jednom televizním seriálu, který každý zná, a budou pozorovat a reflektovat život hlavních (i vedlejších) hrdinů tehdy a nyní, což následně porovnájí s prokresleností postav z pera Jaroslava Havlíčka v Petrolejových lampách.</p> <p>Konzultační hodiny učitele:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ nutnost pro potřeby tohoto projektu (pokud učitel nemá konzultační hodiny standardně), např. 1 – 1,5 hodiny týdně v průběhu jednoho měsíce pouze pro potřeby studentů účastnících se projektu.
Předpokládané výukové metody:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ metody slovní: diskuse, vysvětlování, práce s textem ▪ metody práce s textem ▪ pozorování
Předpokládané pomůcky:	<p>Úryvky z Petrolejových lamp.</p> <p>Román Petrolejové lampy.</p>
Způsob prezentace projektu:	Umístění finálních produktů na nástěnku ve třídě či na nástěnku ve školní chodbě, popř. ve školním časopise.
Způsob hodnocení:	<p>V rámci třídy: studenti společně zhodnotí průběh, práci i výsledek projektu.</p> <p>Učitel: závěrem zhodnotí zdařilost projektu, spolupráci studentů a konečný výsledek.</p>

NÁVRH REALIZACE PROJEKTU

Před vyučováním si učitel předpřipraví otázky k diskusi, které napíše na tabuli.

Otázky k diskusi:

- a. *Jak na vás úryvky působí?*
- b. *Co si myslíte o Štěpánce? Jak figuruje v příběhu? /hlavní postava, vedlejší apod./ Jak jste to poznali?*
- c. *Zkuste ve dvojicích nastínit osu příběhu.*
- d. *Jaký bude mít příběh konec?*

1. vyučovací hodina v rozsahu dvou klasických vyučovacích hodin (90 minut)

- učitel studenty seznámí s tématem hodiny, kterým je psychologická próza, a upřesní jednoho autora dílo, jímž se budou zabývat (o teorii psychologické prózy se učitel vůbec nezmíní)
- studenti se rozdělí do dvojic a učitel každé dvojici rozdá vybrané úryvky z Petrolejových lamp
- studenti si úryvky přečtou a ve dvojici prodiskutují odpovědi na otázky, které si učitel předpřipravil na tabuli – své myšlenky si poznamenají
- studenti hromadně diskutují své postřehy a myšlenky
- každý student si na základě diskuse do sešitu poznamená, co od románu očekává (to bude reflektováno na poslední hodině)
- učitel studentům oznámí, že prvním úkolem bude přečíst si celé dílo Petrolejové lampy, aby mohli dále zpracovávat své úkoly
- učitel studenty rozdělí do pěti skupin (Experti, Divadelní kritici, Odborníci, Psychologové a Pozorovatelé) a zadá jim příslušné úkoly a instrukce čili
 - Experti si připraví ústní referát, na jehož základě vyhotoví pro kolegy stručný záznam o díle (handout)

- Divadelní kritici si připraví recenzi (bude odevzdána na poslední hodině) alespoň na jednu stranu formátu A4 a ústně charakterizují divadelní představení z těchto hledisek: kde představení probíhalo, kdy, kdo hrál, kdo režíroval, charakteristika pojetí příběhu, srovnání s románem, osobní zážitek (musí sdělit každý student)
- Psychologové využijí knih a románu a na základě zjištěných faktů o psychologii osobnosti demonstrují tyto rysy na postavách románu
- s Pozorovateli se učitel dohodne na televizním seriálu, který všichni (nebo většina ze skupiny) dlouhodobě sledují – následně vypracují srovnávací reflexi o prokreslenosti postav v románě a v seriálu čili kdo postavy detailněji, hlouběji a přesněji vykreslil a proč
- skupiny Experti, Psychologové a Odborníci pro své kolegy vytvoří stručné poznámky toho, co bude referováno/prezentováno – tzv. handouty
- každý výstup by měl trvat maximálně 15 minut
- do výstupů (referát, prezentace, recenze i reflexe) se zapojí každý člen skupiny, nikdo nesmí stát stranou
- učitel nezapomene studentům připomenout, že ho mohou jedenkrát týdně zastihnout v konzultačních hodinách a prodiskutovat s ním cokoli, co se týká pouze projektu

2. vyučovací hodina po měsíci v rozsahu dvou vyučovacích hodin (90 minut)

Skupiny představí svým spolužákům výsledky svých prací.

- jako první vystoupí Odborníci se svými poznatky o psychologické próze a Jaroslavu Havlíčkovi, každý student obdrží handout
- Experti představí dílo Petrolejové lampy, každý student obdrží handout
- Divadelní kritici sdělí své dojmy z divadelního představení, recenze může být přečtena na hodině či pouze odevzdána učiteli
- následně vystoupí skupina Psychologů se svými poznatky o psychologii jako takové i v postavách Jaroslava Havlíčka
- Pozorovatelé kolegy seznámí se svými postřehy ze života seriálových hrdinů a porovnají prokreslení postav v díle a v seriálu

Diskuse a hodnocení

- učitel se studentů zeptá, proč některé skupiny vytvářely handouty
- studenti najdou alespoň jeden společný znak svých prací (např. změny v chování postav – odborné hledisko, dílo divadelní i psané, život kolem nás)
- studenti porovnají svá předchozí očekávání s faktickým přečtením románu; kdo chce, může se o svůj poznatek podělit s celou třídou
- studenti umělecky ztvární svou představu psychologické prózy (básní, výkresem, fiktivním dialogem s protagonistou psychologické prózy, esejí apod.) – může být zadáno jako dobrovolný domácí úkol či úkol v hodině
- studenti zhodnotí svou participaci na projektu, např. zda byl úkol těžký/snadný, jaká byla spolupráce ve skupině, jak jsou spokojeni se svým vlastním výkonem (maximálně-průměrně-vůbec ne) a zdůvodní

- učitel zhodnotí práci studentů i celkový projekt z hlediska obsahu (množství a úroveň zpracování informací), formy (náležitosti recenze, referátu, prezentace, reflexe) a aktivní participace studentů (zda se zapojili všichni či nikoli, jakým způsobem se kdo podílel apod.)
- výstupy budou umístěny na třídní nástěнку, na nástěнку na chodbě či ve školním časopise (hlavně recenze)